

Speck Gyula

A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport- politikája 2013–2017 között¹

A tanulmány tárgya Németország 2013–2017 között megváltozó fegyverexport-politikája. Az elemzés elsősorban a harmadik Merkel-kormány alatt történt változásokra koncentrál, ugyanis ebben az időszakban a német kül- és biztonságpolitika, beleértve a fegyverexport-politikát is, a korábbi évekhez képest jelentős változásokon ment keresztül.

Kulcsszavak: Németország, külpolitika, fegyverkereskedelem, export, Merkel

Speck Gyula: The Shifting Emphasis of the German Foreign Policy – German Arms Export Policies between 2013 and 2017

The subject of the current study is the changing German arms export policy. The analysis focuses primarily on the changes implemented during the 3rd Merkel Government as significant shifts have occurred in the German foreign and security policy during these years, including the arms export policy.

Keywords: Germany, foreign policy, arms trade, export, Merkel

Bevezetés

Az újraegyesült Németország kül-, biztonság- és védelempolitikájáról számos tudományos igényű munka született idehaza és külföldön egyaránt, amelyek igyekeznek felmérni Németország növekvő nemzetközi szerepvállalását. Ennek a kutatási iránynak kevésbé látványos és kutatott, ám a német védelempolitika jelentős eleme a fegyverexport-politika változó dinamikája. Olyan tudományos igényű munka, amely a német fegyverexport változásait, aktuális jellemzőit vizsgálja, Magyarországon – figyelmen kívül hagyva a nemzetközi biztonsági környezet változásának egyik lényeges aspektusát – még nem született. A fegyverexport-politika kutatása a biztonság- és védelempolitikai kutatásoknak egyik kevésbé kiaknázott területe, annak ellenére, hogy a nemzetközi szerepvállalás, a nagyhatalmítás egyik fontos eleme.

A téma több szempontból is aktuális. A fegyverexport-politika az utóbbi években folyamatos kritikák tárgya Németországban. Változása nemcsak a politikai pártok, hanem a civil társadalom részéről is heves kritikákat váltott ki. A kritikák tárgya a legtöbb esetben a Merkel-kormányok felelőtlennek ítélt fegyverexport-politikája, amely válságövezetekbe

¹ A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-2-I-NKE-64 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

és olyan országokba is engedélyezett exportot, amelyekben az emberi jogok súlyosan sérülnek, és ezzel szembe ment az Európai Unió, és különösen Németország által képviselt nyugati, liberális-demokratikus, emberi jogokat védelmező értékrenddel. A változó nemzetközi biztonsági környezet azonban arra kényszerítheti – a remélt gazdasági haszon pedig arra ösztönözheti – a német kormányokat, hogy a biztonságpolitikai érdekeket az általa képviselt értékrend fölé helyezze. A téma aktualitása tágabb kontextusban érzékelhető igazán: a nemzetközi politikai és tudományos diskurzusban egyre többször merül fel, hogy Németországnak erőteljesebb nemzetközi szerepet kell vállalnia, beleértve a NATO-szerepvállalást, illetve az európai védelmi együttműködést. Németország nemzetközi szerepvállalása várhatóan az elkövetkező években is az egyik legfontosabb külpolitikai kérdés lesz.² Másrészt a fegyverexport-politika szorosan kötődik napjaink másik legaktuálisabb kérdéséhez, az európai védelmi integrációhoz, amely elképzelhetetlen a német védelmi ipar szorosabb bevonása nélkül. Németország Európa vezető hatalma, kül- és biztonságpolitikai hangsúlyváltásai lényeges orientációs pontot jelentenek a magyar kül- és biztonságpolitika számára is. A téma kutatása hozzásegítheti a magyar szakpolitikusokat az európai kontinentális, a német nemzeti és a német–magyar bilaterális kapcsolatok jobb megértéséhez.

Hipotézisünk a fent említett aktualitásoknak megfelelően a következő: Németország korábban szigorú fegyverexport-politikája lazulni látszik, mivel egyrészt hangsúlyváltás figyelhető meg a német külpolitikai szerepvállalásban és biztonságfelfogásban, másrészt a növekvő gazdaság miatt a hadiipar is erősebb nyomás alá helyezi a szövetségi kormányt.

A tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson a 2013–2017 közötti német fegyverexport-politikáról, vagyis a stratégiai szint főbb irányait, változásait mutatja be. Az első részekben áttekintjük a német fegyverexport-politika történeti hátterét, általános jellemzőit, valamint a fegyverexport ellenőrzésének rendszerét, amely által egy általános képet alkothatunk az ország fegyverexport-politikájáról. Ezt követően elemezzük a 2013–2017 közötti időszakot a főbb célországok és az exportált termékek szempontjából, majd a fegyverexport-politikát a kül- és biztonságpolitika kontextusába helyezve ismertetjük az állami és hadiipari érdekeket, valamint a fontosabb politikai vitákat. Lezárásképpen megvizsgáljuk a német fegyverexport-politika és a közös európai védelmi integráció kapcsolatát.

Mivel a fegyverexport rendkívül sokrétű téma, vizsgálatunkban nem kívánunk állást foglalni abban a kérdésben, hogy Németország hozzájárul-e egyes konfliktusok eskalációjához, vagy sem.

A rendelkezésünkre álló források és az elemzés módszertana

A német fegyverexport vizsgálata során döntő részben a német és angol nyelven egyaránt nyilvánosan elérhető, a német Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztérium által évenként, illetve félévenként kiadott, a kormány hagyományos fegyverek exportpolitikájáról szóló jelentéseire támaszkodunk, mivel ezek az egyedüli megbízható hivatalos források. Másik forrásunk a Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (*Stockholm International*

² A fokozott külpolitikai szerepvállalásról szóló diskurzus összefoglalását lásd: HETTYEY András: Különutas kezdeményezések: fordulat a német külpolitikában?, [online], *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2015/1, 46–64., 52–54. Forrás: nemzetes-biztonsag.hu [2018. 09. 04.].

Peace Research Institute – SIPRI adatbázisa (*SIPRI Arms Transfer Database*) és elemzései, amelyek részben a médiában megjelent, vagy a piaci szereplők által közzétett adatokon alapulnak.

Az ellenőrzési rendszer vizsgálatánál szerepet kapnak a hivatalos kormányzati és uniós dokumentumok is. További fontos támpontokat nyújtanak az elsősorban német nyelven megjelent tudományos publikációk, amelyeket a külpolitikával foglalkozó fontosabb németországi egyetemi kutatóintézetek (mint például a *Bundesakademie für Sicherheitspolitik*, vagy az *Institut für Sicherheitspolitik*) adtak ki. Egyes magyar nyelven született publikációk szintén hasznos kiegészítő információkkal szolgálnak a német politikai döntéshozatalról és a nemzetközi szerepvállalásról. A tudományos igényű forrásokon kívül meg kell említeni a német internetes híroldalak témába vágó híreit, amelyek sokszor átfogó képet adnak, azonban felszínes értékeléseik miatt mélyebb elemzéseik megkérdőjelezhetők.

A fegyverexport-politika vizsgálatánál négy nagy fegyverrendszer exportját vesszük figyelembe a SIPRI adatbázisa alapján: ezek a páncélozott járművek, tüzérségi fegyverek, forgó- és merev szárnyú repülőgépek és a hajók. Itt érdemes megjegyezni, hogy a SIPRI más megnevezést használ, mint a német jelentések, azonban a definícióikban többségében lefedik egymást.

Azért a nagy fegyverrendszerek exportját vizsgáljuk elsősorban, mert ezek exportja gyakran együtt jár az eszközök hosszú távú működtetéséhez elengedhetetlen kiképző személyzet, technika, alkatrészek, kiegészítő elemek kivitelével, ezenkívül bizonyos végfelhasználói megállapodásokkal is, így az exportáló és a fogadó ország között elmélyült fegyverkereskedelmi kapcsolat, biztonsági partnerség jön létre. Egy ilyenfajta kereskedelem pedig már komolyabb hatással lehet két ország kapcsolatára, mint egy egyszerű kézfegyverexport. Egy példa: Nyugat-Németország 30 ezer G3-as gépkarabélyt exportált Szudánnak, azonban ez nem eredményezett komoly stratégiai együttműködést. Ezzel ellentétben napjainkban az Egyesült Államok és Törökország között komoly vitát váltott ki, hogy Törökország Oroszországtól vásárolna légvédelmi rendszereket, nem pedig az Egyesült Államoktól.³ A csúcstechnológiájú nagy fegyverrendszerek exportja továbbá nemcsak az exportőr és importőr közötti kapcsolatokat befolyásolja, hanem hatással van az importőr belső hatalmi viszonyaira, illetve más országokkal való kapcsolataira, akár megváltoztatva a regionális hatalmi egyensúlyt is. Ennek megfelelően kifejezetten a kézfegyverek exportját nem vizsgáljuk.

Elemzésünkben a célországok közül elsősorban olyan országokat vagy országcsoportokat emelünk ki, amelyek politikai berendezkedése, értékrendje más, mint Németországé, vagyis nem részei az euroatlanti közösségnek.

³ Nem lelkész, hanem a haditechnika a török–amerikai viszály valódi oka, [online]. Forrás: kitekinto.hu [2018. 09. 05.].

A német fegyverexport általános jellemzői

Rövid történelmi áttekintés

Németországban a katonai eszközök gyártását és külkereskedelmét alapvetően befolyásolta a 20. századi történelme. Az ország a második világháború alatt és azt megelőzően a világ egyik legjelentősebb fegyvergyártója volt. A háború után azonban a fegyvergyártást tilalom sújtotta, Nyugat-Németországban csak az 1950-es évektől indult újra, illetve az export csak az 1960-as évektől volt megengedett. Az önmegszorító külpolitika miatt az exportot szigorúan korlátozták, kezdetben csak a NATO-országokba vagy azokkal „egyenrangú” országokba történt kivétel. Az 1990-es években felmerült az igény a korábbi ellenőrzési rendszer megszüntetésére, annak érdekében, hogy a posztbipoláris világrend elvárásainak megfelelően elősegítsék a védelmi ipar átalakítását és a nemzetközi együttműködéseket. Nem volt mellékes szempont az sem, hogy megszüntessék a német vállalatok korlátozások miatti versenyhátrányát. A változtatásokra az egyesült Németország növekvő nemzetközi szerepvállalása miatt szintén szükség volt.⁴

A kormányzat fegyverexport-politikájával kapcsolatos kritikáknak is több mint 50 évre visszavezethető hagyománya van. Az 1960-as években a kormány fegyverexport- és katonaiségély-politikáját komoly vádak érték, többek között azért, mert válságövezetekbe szállított fegyvereket, valamint a Heckler & Koch G3-as gépkarabélyának széles körben való elterjedéséért volt felelős. Az 1980-as évektől minden szövetségi kormány elővigyázatos és visszafogott fegyverexport-politikára törekedett,⁵ mégis folytak tárgyalások összetett fegyverrendszerek (mint a Leopard harckocsik) közel-keleti országoknak való eladásáról.⁶ A fegyverexportról szóló politikai viták az elmúlt években tovább fokozódtak, mivel a Merkel-kormányok a korábbiakhoz képest kevésbé visszafogott exportpolitikát folytattak.⁷

Mint arra a kielői egyetem kutatója, Joachim Krause rámutat, a lazuló fegyverexport-politika és a róla szóló viták nem jelentenek újdonságot. Egyrészt a szigorított fegyverexport-politikáról mindig is konszenzus uralkodott a politikai pártok, egyházi és egyéb civil szervezetek között, azonban a szövetségi kormányok a gyakorlatban különböző stratégiai okokra hivatkozva mindig igyekeztek lazítani a rendszeren.⁸

⁴ Diederik COPS – Nils DUQUET – Gregory GOURDIN: Towards Europeanized arms export controls? Comparing control systems in EU Member States, [online], Flemish Peace Institute, Brussels, 2017, 56–57. Forrás: vlaamsvredeinstituut.eu [2018. 09. 07.].

⁵ Joachim KRAUSE: Deutschlands Rolle im internationalen Handel mit konventionellen Waffen und Rüstungsgütern: Sind wir die „Waffenkammer der Welt“?, [online], SIRIUS – Zeitschrift für Strategische Analysen, 2018/2, 137–138. Forrás: degruyter.com [2018. 09. 04.].

⁶ Joachim KRAUSE: Gibt es eine Merkel-Doktrin?, [online], Internationale Politik 1, Januar/Februar 2013. Forrás: zeitschrift-ip.dgap.org [2018. 09. 18.].

⁷ Bernhard MOLTSMANN: Deutsche Rüstungsexportpolitik. Widersprüche und Chancen der Veränderung, [online], Rüstungsexporte, Wissenschaft und Frieden, 2012. Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 07.].

⁸ KRAUSE: Gibt es eine Merkel-Doktrin? *i. m.*

Általános jellemzők

A német védelmi ipar nagyrészt magántulajdonban van. Legfontosabb gyártott termék-kategóriái a harckocsik, a páncélozott járművek és komponenseik, katonai repülőgépek és helikopterek, tengeralattjárók, hadihajók, elektronikai rendszerek, lőszer, illetve gyártási eszközök és technológiák.⁹ A SIPRI a világ 100 legnagyobb fegyvergyártóit felsoroló listáján három német szerepelt 2016-ban: a Rheinmetall a 26. helyen, a Thyssen-Krupp a 47. helyen és a Krauss-Maffei Wegmann a 78. helyen; továbbá meg kell említeni a 7. helyen álló transzeurópai Airbus-csoportot is, amely szintén jelentős szereplő a német piacon.¹⁰

A SIPRI adatai szerint Németország hagyományosan évek óta a világ öt legnagyobb fegyverexportőre közé tartozik. A német fegyverexport azonban az összexport értékének kevesebb mint 1%-át, a támadófegyverek exportja csak 0,3%-át teszi ki. A fegyverexportra közvetlen hatással bír a Bundeswehr fejlődése és fegyverbeszerzései. A Bundeswehr utóbbi években történt csökkentése miatt jelentős fegyver- és hadianyag-felesleg keletkezett, amelyet a NATO újonnan csatlakozott közép-kelet-európai tagállamainak, valamint Görögországnak és Törökországnak szállítottak. Mivel a Bundeswehr kevesebb fegyvert rendel, a fegyvergyártók több követeléssel lépnek fel a kormánnyal szemben, hogy az exportot támogassák, és ezzel a meglévő kapacitásokat kihasználják.¹¹

A német védelmi ipar általános célországai az EU-tagállamok (1998–2013 közötti időszakban 21,2 milliárd euró értékben), ezt követi Észak-Amerika (8,5 milliárd euró), majd a Közel-Kelet országai (7,8 milliárd euró), azonban, ahogy később látni fogjuk, e tendencia az utóbbi években némileg változott.¹²

A fegyverexport-politikáról szóló diskurzusban a politikai pártok, a hadiipar képviselői, illetve a civil szervezetek és a kutatóközpontok egyaránt aktívan részt vesznek. A fegyverexport-politikát a politikai pártok közül kritikusan kezeli az SPD, a Szövetség '90/Zöldek, a Die Linke és az újonnan feltörekvő AfD, ezenkívül az Egyház és Fejlődés Közös Konferencia (*Gemeinsame Konferenz Kirche und Entwicklung*, röviden GKKE) nevű katolikus-evangélikus szervezet, illetve az olyan külpolitikával, békepolitikával foglalkozó kutatóközpontok, mint a *Bonn International Center for Conversion (BICC)* és a *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*. A GKKE a fegyverexportokról saját maga készít éves jelentést, a BICC pedig rendszeresen figyelemmel kíséri a célországok emberi jogi helyzetét.

Bár az elemzésnek nem célja a fegyverexport-politika és a civil társadalom viszonyának mélyebb szintű vizsgálata, mégis érdekes adat, hogy a fegyverexport a Bundeswehr Hadtörténelmi és Társadalomtudományi Központjának 2017-es felmérése szerint a társadalom által legkevésbé támogatott kül- és biztonságpolitikai eszköz. A megkérdezettek 43%-a egyértelműen elítéli a baráti államokba irányuló fegyverszállításokat. Az elutasítottság

⁹ COPS-DUQUET-GOURDIN: *i. m.*, 57–58.

¹⁰ Aude FLEURANT – Alexandra KUIMOVA – Nan TIAN – Peter D. WEZEMAN – Siemon T. WEZEMAN: The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2016, [online], SIPRI, 2017, 4. Forrás: sipri.org [2018. 09. 07.].

¹¹ MOLTSMANN: *i. m.*

¹² COPS-DUQUET-GOURDIN: *i. m.*, 58.

mindenképpen figyelemreméltó, hiszen még a Bundeswehr harctéri bevetése és a menekültek befogadása is nagyobb társadalmi támogatottságot élvez.¹³

A német fegyverexport-ellenőrzés rendszere

Jogi szabályozás és döntéshozatal

Németországban a haditechnikai eszközök kivitele szigorú és összetett törvényi keretek közé van szorítva. A szövetségi törvények, a szövetségi alkotmány, valamint az uniós, illetve nemzetközi szabályozás szorosan összefonódik. Ez egyaránt vonatkozik az engedélyezési eljárásokra és a végrehajtó szervek részéről fennálló tájékoztatási kötelezettségre is. Az alábbiakban elsősorban a német nemzeti szabályozásokat tekintjük át, míg az uniós és nemzetközi szabályozást csak érintőlegesen, mivel utóbbiról bőségesen rendelkezésre áll magyar nyelvű szakirodalom is. Mivel vizsgálatunknak nem tárgya a kézfegyverek exportja, a rájuk vonatkozó szabályozásokra nem térünk ki.

Fontos leszögezni, hogy a hivatalos német szabályozás minden haditechnikai eszközre (*Rüstungsgüter*) kiterjed, amelyeken belül megkülönböztetünk támadófegyvereket (*Kriegswaffen*), ilyenek például katonai repülőgépek, páncélosok, automata fegyverek vagy hadihajók és egyéb hadianyagokat (*sonstige Rüstungsgüter*), mint például pisztolyok, sport- és vadászfegyverek, radartechnikák, robbanóanyagok és félkész termékek. A két kategória kivételét két különböző törvény szabályozza.¹⁴

Nemzeti szabályozás

A német nemzeti szabályozás vizsgálatakor az Alaptörvényt, a támadófegyverek ellenőrzéséről szóló törvényt, a külgazdasági törvényt és külgazdasági rendeletet kell figyelembe venni. E szabályozások egyrészt támadófegyverekre, másrészt mindenfajta egyéb hadianyagra vonatkoznak.

A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvényében (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*) a 26. cikkely 2. bekezdése foglalkozik fegyverexporttal, amely szerint „hadviselésre szolgáló fegyverek csak a szövetségi kormány engedélyével állíthatók elő, szállíthatók és hozhatók forgalomba. Ennek részleteit szövetségi törvény szabályozza”.¹⁵ Ennek értelmében tehát elvileg a fegyverexportért az egész szövetségi kabinet felelős, azonban a gyakorlatban már régóta a Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztérium kompetenciájába tartozik.¹⁶

¹³ Sicherheits- und Verteidigungspolitisches Meinungsbild in der Bundesrepublik Deutschland. Erste Ergebnisse der Bevölkerungsbefragung 2017, [online], Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 5–6., 26–27. Forrás: mgfa.de [2018. 11. 01.].

¹⁴ Fragen und Antworten zu Rüstungsexporten, [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 08.].

¹⁵ „Zur Kriegsführung bestimmte Waffen dürfen nur mit Genehmigung der Bundesregierung hergestellt, befördert und in Verkehr gebracht werden. Das Nähere regelt ein Bundesgesetz.” Idézte: Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [GG], [online], Artikel 26. Forrás: buzer.de [2018. 09. 05.].

¹⁶ Jan GREBE – Sebastian ROSSNER: Parlamentarische Kontrolle und Transparenz von Rüstungsexporten, [online], Bonn International Center for Conversion, 2013, 13. Forrás: bicc.de [2018. 09. 05.].

A külgazdasági törvény (*Außenwirtschaftsgesetz*) és a külgazdasági rendelet (*Außenwirtschaftsverordnung*) értelmében minden hadianyag kivitele engedélyköteles. A hadianyagok listáját a *Külgazdasági rendelet melléklete* tartalmazza, amely szorosan támaszkodik az Európai Unió közös katonai listájára, ahogy a wassenaari megállapodás listájára is, amelyet a szövetségi kormány átültetett a nemzeti jogrendszerbe is.¹⁷

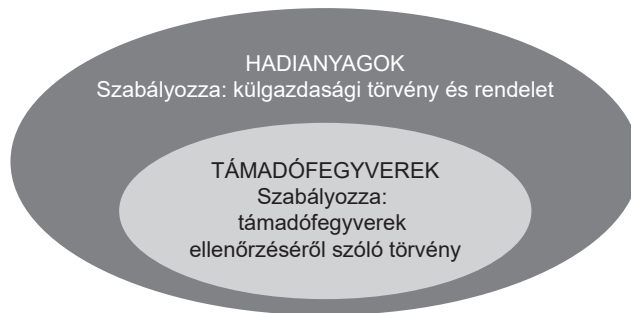
Egyes hadianyagok, amelyek az exportlistában szerepelnek, egyben támadófegyvereknek is minősülnek. A támadófegyverek ellenőrzéséről szóló törvény (*Gesetz über die Kontrolle von Kriegswaffen*) szabályozza, hogy mi minősül támadófegyvernek: olyan tárgyak, anyagok, amelyek egymással vagy más anyagokkal együtt pusztítást okoznak és közvetlenül az erőszak alkalmazásának eszközeiként szolgálnak. Idetartoznak rakéták, harci repülőgépek vagy helikopterek, harckocsik, hadihajók, lőfegyverek, páncélelhárító fegyverek, torpedók, bombák, aknák és a lőszer. Ilyen jellegű hadianyagok exportjához a támadófegyverek ellenőrzéséről szóló törvény szerinti engedélyt kell szerezni, és egy további, a külgazdasági törvény és külgazdasági rendelet szerinti exportengedélyre van szükség. Ezzel ellentétben a külgazdasági rendelet mellékletében felsorolt hadianyagok nem támadófegyvereknek minősülnek (egyéb hadianyag), amelyek exportjához csak a külgazdasági törvény és a külgazdasági rendelet szerinti engedélyre van szükség. A támadófegyverek ellenőrzéséről szóló törvény értelmében a támadófegyverekkel összefüggő mindenfajta tevékenységhez (előállítás, beszerzés, átadás, közvetítés) a szövetségi kormány előzetes engedélyére van szükség. E tevékenységek üzleti tranzakcióiknál a Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztérium a felelős engedélyezési hatóság, a többi minisztérium a törvényben meghatározott kompetenciáikban felelősek. A törvény értelmében tehát a támadófegyverek kivitelének engedélyezésére nem jogosultak a kérelmezők, amennyiben fennáll a veszély, hogy a támadófegyvereket béke megzavarására használják fel.¹⁸

Az egyéb hadianyag exportját a külgazdasági törvény és rendelet szabályozza. A külgazdasági tranzakciók szabadsága elvnek megfelelően a kérelmezőnek joga van exportengedély kiadására, amennyiben a külgazdasági törvény által védett érdekek nem sérülnek. Ezen érdekek Németország alapvető biztonsági érdekei, külkapcsolatai és a nemzetek békés együttélése.¹⁹

¹⁷ Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2017. Rüstungsexportbericht 2017, [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin, 2017, 7. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 05.].

¹⁸ Uo., 7., 70–71.

¹⁹ Uo., 7.

1. ábra: Hadianyag-kategóriák és exportjuk szabályozása a német fegyverexport-ellenőrzés szerint

Forrás: Rüstungsbericht 2017,²⁰ készítette a szerző

A külgazdasági törvény és rendelet szerinti exportengedélyek megadásáért vagy megtagadásáért a Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztérium alá tartozó Gazdasági és Kiviteellenőrzési Szövetségi Hivatal (*Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle* – BAFA) felelős. A BAFA 2014 óta a kérelmezők számára információt nyújt az engedélyezési folyamat állásáról.²¹

Azon exportszándékokról, amelyek esetében a fogadó ország, a hadianyag vagy az üzlet mértéke politikailag különlegesebb jelentéssel bír, a Szövetségi Biztonsági Tanács (*Bundessicherheitsrat* – BSR) foglalkozik. Jogilag nincsen döntési jogosultsága, de döntései a gyakorlatban mégis kötelező érvényűek. A BSR elnöke a kancellár, tagja a külügyminiszter, a védelmi miniszter, a belügyminiszter,²² az igazságügyi és fogyasztóvédelmi miniszter, a pénzügyminiszter, a gazdasági és energiaügyi miniszter, a nemzetközi fejlesztési miniszter, illetve a kancelláriaminiszter. A kialakult szokásjog szerint a BSR egyedül a fegyverexport-engedélyezéssel foglalkozik.²³

A szövetségi kormány minden exportált hadianyag végfelhasználását a BAFA-n keresztül ellenőrzi, a kivitelek csak akkor engedélyezettek, ha a fogadó ország ebbe beleegyezik.²⁴

Mind a támadófegyverek, mind az egyéb hadianyag exportjának engedélyéről a szövetségi kormány a *Politikai alapelveknek*, az EU közös álláspontjának (a továbbiakban: közös álláspont) és a Fegyverkereskedelmi Szerződésnek megfelelően dönt.²⁵

Európai uniós és egyéb nemzetközi szabályozások

A nemzeti szabályozások uniós szabályzatok keretébe vannak foglalva. Az EUMSZ 36. és 346. cikkének értelmében a fegyverexport tagállami hatáskörben van, azonban mégis

²⁰ Uo., 7.

²¹ Uo., 8.

²² Németül *Bundesminister des Innern, Bau und Heimat*, magyar terminológiában nincs megfelelője, ezért az egyszerűsített belügyminiszter megnevezést használjuk.

²³ HETTYEY András: Ki az úr a házban? – A német külpolitikai döntéshozatal struktúrája, [online], *Európai Tükör*, 2017/1, 65–66. Forrás: netk.uni-nke.hu [2018. 09. 05.]; Bericht der Bundesregierung... 2017, i. m., 8.

²⁴ Uo., 12.

²⁵ Uo., 8.

vannak erre vonatkozó uniós szabályozások.²⁶ A kettős felhasználású termékek kivitelére, transzferére vonatkozó tanácsi rendelet (428/2009/EK) függelékei tartalmazzák azon termékeket, amelyek kettős, civil és katonai célokra használhatók fel, illetve meghatározzák, hogy e termékek közül melyek engedélykötelesek és melyek nem.²⁷

A 2008-as katonai technológia és felszerelések kivitelének ellenőrzésére vonatkozó uniós közös álláspont integráns része a német fegyverexport-szabályozásnak. A közös álláspont a korábbi, 1998 óta érvényes fegyverexporttal kapcsolatos EU magatartási kódexet váltotta fel.²⁸ Az uniós szabályozás többek között tartalmazza a harmadik országokba irányuló fegyverexport engedélyezésére vonatkozó kritériumokat. Többek között ilyenek az exportnak az emberi jogi helyzetre gyakorolt hatásai, a fogadó állam nemzetközi közösséggel szemben tanúsított magatartása, illetve a fogadó ország gazdasági és technológiai adottságai. Az álláspont rögzíti a tagállamok azon köteleességét, hogy a kivitelről egymást és a tanácsot tájékoztatniuk kell, és éves jelentést kell készíteniük róla.²⁹

Németország alapító tagja valamennyi fegyverkereskedelemmel foglalkozó nemzetközi fórumnak, egyezménynek. Ezek közül kiemelendő az 1995-ben létrehozott wassenaari megállapodás és az ENSZ Közgyűlése által 2013-ban elfogadott fegyverkereskedelmi szerződés (*Arms Trade Treaty* – ATT).³⁰ Németország a hagyományos fegyverek exportjáról továbbá rendszeresen jelentést tesz a hagyományos fegyverek ENSZ-nyilvántartása számára is.³¹

Politikai alapelvek

A német szövetségi kormányzatok 1966-ban, 1972-ben, 1982-ben, majd 2000-ben hagytak jóvá politikai alapelveket az engedélyezési hatóságoknak szolgáló útmutatásként. Ezek az 1982-es kiadástól töltenek be meghatározó szerepet az exportpolitikában: fontos vezérelvek az engedélyezési szervek számára az egyes kérelmek megítélésében és jóváhagyásában, de mivel a szövetségi kabinet fogadta el őket, jogilag nem kötelező érvényűek.³²

A jelenleg érvényes, 2000-ben felülvizsgált *Politikai alapelvek (Politische Grundsätze)* röviden a következők:³³

- Az emberi jogi helyzetet minden exportdöntésnél figyelembe kell venni. Amennyiben felmerül a gyanú, hogy a fogadó országban a szállítandó katonai eszközöket belső elnyomásra vagy az emberi jogok rendszeres megsértésére vetik be,

²⁶ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. 2012/C 326/01, [online], 346. cikk. Forrás: eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.].

²⁷ A Tanács 428/2009/EK rendelete a kettős felhasználású termékek kivitelére, transzferjére, brókertevékenységre és tranzitjára vonatkozó közösségi ellenőrzési rendszer kialakításáról, [online], 2009. 05. 05., 22. cikk. Forrás: eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.].

²⁸ GREBE–ROSSNER: *i. m.*, 15.

²⁹ A Tanács 2008/944/KKBP közös álláspontja a katonai technológia és felszerelések kivitelének ellenőrzésére vonatkozó közös szabályok meghatározásáról, [online], 2008. 12. 08. Forrás: eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.].

³⁰ Bővebben lásd: N. RÓZSA Erzsébet – PÉCZELI Anna (szerk.): *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció*, Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2013, 242–243.

³¹ Bericht der Bundesregierung... 2017: *i. m.*, 13.

³² Michael BRZOSKA: Rüstungsexportpolitik. In: Siegmund SCHMIDT – Gunther HELLMANN – Reinhard WOLF (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007, 652.

³³ Politische Grundsätze der Bundesregierung für den Export von Kriegswaffen und sonstigen Rüstungsgütern, [online]. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 07.].

az exportot nem hagyják jóvá. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezzel szemben az EU közös álláspontja enyhébb követelményeket támaszt, mivel ott a belső elnyomás nem „felmerülő gyanújaként”, hanem „nyilvánvaló kockázata” esetén kell megtagadni az engedélyt.)³⁴

- Az EU-, NATO- és NATO-val egyenrangú országok (utóbbiak Ausztrália, Új-Zéland, Japán és Svájc), valamint a többi ország, úgynevezett harmadik országok (*Drittländer*, vagyis minden olyan ország, amely nem EU- vagy NATO-tag, illetve nem a NATO-val egyenrangú) között különbséget kell tenni. A harmadik országok esetében korlátozó exportpolitikát kell folytatni az engedélyek megadásánál.
- A harmadik országok esetében támadófegyverek exportja csak kivételes esetekben engedélyezhető, ahol az egyes esetekben Németország sajátos kül- és biztonságpolitikai érdekei támogatják az engedély megadását. Egyéb hadianyagok esetében engedély a külgazdasági törvény keretében adható ki. E korlátozások keretében a fogadó ország jogos biztonságpolitikai érdekei is figyelembe vehetők, főleg abban az esetben, ha a biztonságpolitikai érdekek egybeesnek nemzetközi érdekekkel is. Ilyen érdekek lehetnek a terrorizmus vagy a kábítószer-kereskedelem elleni küzdelem.
- Az emberi jogi kritériumok, valamint a fogadó ország külső és belső helyzetén kívül figyelembe kell venni, hogy a fegyverekre fordított aránytalan kiadások nem akadályozzák-e az ország fenntartható fejlődését.
- További kritériumok, hogy a fogadó ország miként viszonyul a szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal szembeni küzdelemhez, illetve a nemzetközi jog betartásához.
- A *Politikai alapelvekben* szerepel továbbá, hogy a fegyverexportról Németország szövetségi kormánya évenként széles körű, nyilvánosan elérhető jelentést (*Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter, Rüstungsexportbericht*) ad ki, amely pontosan részletezi, mennyi engedélyt adtak ki támadófegyverek és egyéb hadianyagok kivételére. Mindezt országcsoportonként taglalja, ideértve az EU- és NATO-tagokat, illetve a velük egyenrangú és az egyéb országokat.

A fegyverexport-ellenőrzés szabályozásával kapcsolatos kritikák

A fentiekben tehát láthattuk, hogy a német fegyverexport-ellenőrzés mennyire összetett rendszert alkot. Az Alaptörvény értelmében a támadófegyverek kivételéről való döntés a kormány hatáskörébe tartozik, azonban a Bundestag, mint minden más területen, itt is ellenőrzi a végrehajtói hatalmat. Az ellenőrzést a Bundestag képviselői írásbeli kérdések, kérvények, bizottsági meghallgatások, illetve vizsgálóbizottságokhoz intézett kérelmek keretén belül gyakorolhatják. Ezekon kívül nincs speciálisabb eszköze a törvényhozásnak.³⁵ A kritikák azonban rámutatnak, hogy más országokban, mint például az Egyesült

³⁴ A Tanács 2008/944/KKBP közös álláspontja... i. m., 2. cikk (2) pont.

³⁵ Jan GREBE: Kurzwechsel? Deutsche Rüstungsexporte zwischen Transparenz und parlamentarischer Kontrolle, [online], *Aus Politik und Zeitgeschichte, Bundeszentrale für politische Bildung*, 64. évf., 35–37/2014, 9. Forrás: bpb.de [2018. 09. 07.].

Királyságban, Svédországban, Hollandiában vagy az Egyesült Államokban, a törvényhozási testületek erőteljesebb ellenőrzési szerepet kapnak.³⁶

A *Politikai alapelvek* pedig egyes vélekedések szerint nem jelentenek egyértelmű útmutatást, mivel egyaránt szerepelnek benne békepolitikai szempontok, illetve a kedvezményezett és nem kedvezményezett célszágok közötti különbségtétel, azonban mindezen elveket felülírják Németország és szövetségeseinek biztonságpolitikai érdekei, így tehát mind a szigorúbb ellenőrzés hívei, mind a hadiipar képviselői megtalálják bennük saját érdekeik alátámasztását.³⁷

A német fegyverexport-politika jellemzői és irányai 2013–2017 között

A SIPRI összefoglalója szerint a 2013–2017 közötti időszakban Németország a világ 4. legnagyobb fegyverexportőre volt az Egyesült Államok, Oroszország és Franciaország után, Kínát megelőzve. A világ összes fegyverexportjából 5,8%-ban részesedett. A német fegyverek 29%-a irányult európai országokba, 24% Ázsiába és Óceániába, 13% az amerikai kontinensre és 8,4% Afrikába. A 2008–2012 közötti időszakhoz viszonyítva a német fegyverexport volumene 14%-kal csökkent.³⁸

1. táblázat: A világ öt legnagyobb fegyverexportőre és részesedésük a globális fegyverkivitelből 1989–2017 között

A világ öt legnagyobb fegyverexportőre	1989–1992	1993–1998	1999–2003	2004–2008	2008–2012	2013–2017
Egyesült Államok	28,9%	48%	34%	31%	30%	34%
Szovjetunió/Oroszország	6,6%	11%	30%	25%	26%	22%
Franciaország	1,8%	9,4%	7%	8%	5,8%	6,7%
Németország	4,3%	6,4%	6%	10%	7,4%	5,8%
Egyesült Királyság	1,2%	7,9%	5%	4%	3,8%	4,8%
Kína*	–	–	–	–	4,6%	5,7%

Forrás: SIPRI-évkönyvek összefoglalói alapján. SIPRI Yearbook summaries in English and other languages, [online]. *Forrás:* sipri.org [2018. 09. 09.]

* Kína a 2008–2012 közötti időszakban került az öt közé, megelőzve az Egyesült Királyságot

³⁶ Az Egyesült Királyságban 1999 óta az alsóház jelentősen megerősítette szerepét a fegyverexport-ellenőrzésben, élén a fegyverexporttal foglalkozó bizottsággal (*Quadripartite Committee*), amelynek nyomására a brit kormány komoly változtatásokat volt kénytelen hozni. Hollandiában és Svédországban hasonló súllyal bíró parlamenti ellenőrző bizottságok működnek. Az amerikai Kongresszus a fegyverexport-ellenőrző törvénynek (*Arms Export Control Act*) köszönhetően már régóta vétőjoggal rendelkezik a kormányzat fegyverexportszándékaival szemben. Lásd: GREBE–ROSSNER: *i. m.*, 9–12.

³⁷ MOLTSMANN: *i. m.*

³⁸ Aude FLEURANT – Alexandra KUIMOVA – Nan TIAN – Peter D. WEZEMAN – Siemon T. WEZEMAN: Trends in International Arms Transfers, 2017. [online], SIPRI, 2018. 03., 2., 5. *Forrás:* sipri.org [2018. 09. 09.].

Összehasonlítva az előző ötéves időszakokkal (1. táblázat), látszik, hogy az 5,8%-os részesedés nem különösen kiemelkedő. Figyelemreméltó azonban, hogy Németország – mint „civil hatalom”³⁹ – az évek során az Egyesült Királyságot maga mögé utasította, a szintén aktívabb külpolitikát folytató Franciaországgal fej-fej mellett haladt, 2004–2012 között pedig meg is előzte.

Célszágok és nagy fegyverrendszerek

Az alábbiakban nézzük meg először az előző öt év (2008–2012) egyedi⁴⁰ fegyverexport-engedélyeinek értékeit!

2. táblázat: Az egyedi fegyverexportok engedélyeinek értékei 2008–2012 között

Év	EU-tagállamok (milliárd euróban)	NATO/NATO-val egyenrangú országok (EU-tagállamok nélkül) (milliárd euróban)	Harmadik országok (milliárd euróban)	Adott évben összesen (milliárd euróban)
2008	1,839	0,809	3,141	5,789
2009	1,445	1,106	2,492	5,043
2010	2,315	1,056	1,383	4,754
2011	1,954	1,162	2,298	5,414
2012	0,971	1,129	2,604	4,704
Összesen	8,524	5,262	11,918	

Forrás: Bericht der Bundesregierung... 2017, i. m., 20. alapján

A 2. táblázatban láthatjuk, hogy az előző öt évben az EU-, illetve NATO- (vagy NATO-val egyenrangú) országokba irányuló egyedi exportengedélyek értéke még több volt, mint amennyi a harmadik országokba irányulóké. 2008–2012 között az összes egyedi fegyverexport-engedély értéke 25,704 milliárd euró volt.

Ezzel szemben tekintsük át a 2013–2017 közötti egyedi fegyverexport-engedélyek értékét!

³⁹ A fogalmat először Francois Duchene alkalmazta a német külpolitikára 1989-ben. Ez a szerepfelfogás elhatárolódik a szuperhatalmi (Egyesült Államok) és nagyhatalmi (Franciaország, Nagy-Britannia, Kína) szerepfelfogásoktól. Támogatja az államok közötti kölcsönös függőséget, a nemzetközi kapcsolatok intézményesítését, ezzel hozzájárulva a nemzetközi környezet megszilárdításához, a nemzetközi kapcsolatokat „civilizálja”. Lásd: Hans W. MAULL: Deutschland als Zivilmacht. In: Siegmund SCHMIDT – Gunther HELLMANN – Reinhard WOLF (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007, 73–74.

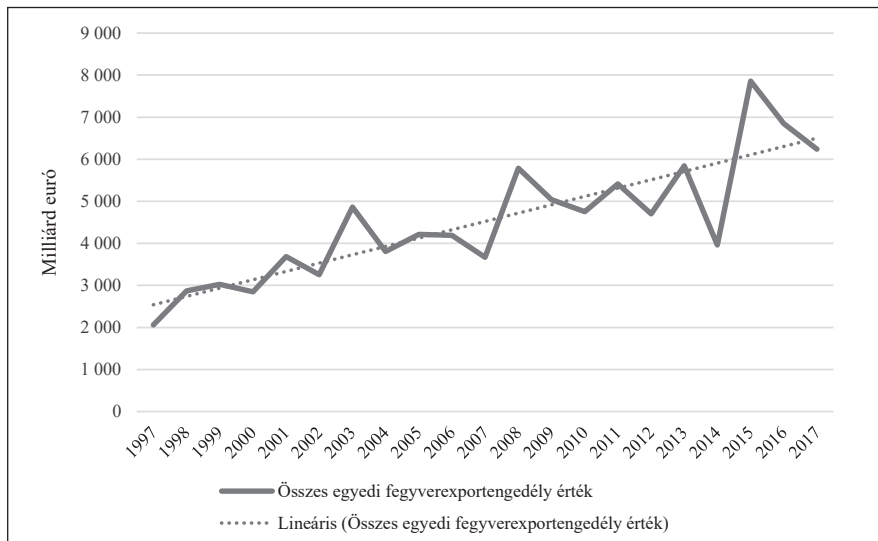
⁴⁰ A német jelentések megkülönböztetnek egyedi (*Einzelgenehmigungen*) és kollektív (*Sammelausfuhrgenehmigungen*) fegyverexport-engedélyeket. Az „egyedin” az egyszerű tranzakciókra kiadott engedélyeket értik, míg a „kollektív exportengedélyek” hadi technikai eszközök gyártási fázisaira vonatkoznak, amelyek során ipari együttműködés keretében a haditechnikai eszközöket rendszeresen exportálják és importálják. Ideértik a fenntartással és javítással kapcsolatos termékmozgásokat is. Kollektív exportengedélyeket elsősorban a legmegbízhatóbb partnereknek, az EU- és NATO-tagállamoknak, illetve NATO-val egyenrangú államoknak adnak ki, harmadik országoknak csak csekély mértékben. Kiadási eljárásukra ugyanazon szabályok és elvek érvényesek, mint az egyedi engedélyekre. Lásd: Bericht der Bundesregierung... 2017, i. m., 17–18.

3. táblázat: Az egyedi fegyverexport-engedélyek értékei 2013–2017 között

Év	EU-tagállamok (milliárd euróban)	NATO/NATO-val egyenrangú országok (EU-tagállamok nélkül) (milliárd euróban)	Harmadik országok (milliárd euróban)	Adott évben összesen (milliárd euróban)
2013	1,168	1,071	3,606	5,845
2014	0,817	0,753	2,404	3,974
2015	2,475	0,763	4,621	7,859
2016	1,353	1,827	3,668	6,848
2017	1,483	0,965	3,795	6,243
Összesen	7,296	5,379	18,094	

Forrás: Bericht der Bundesregierung... 2017, i. m., 20. alapján

A vizsgált öt év alatt két dolog szembetűnő: egyrészt az egyedi fegyverexport-engedélyek értéke megnőtt, az összes engedély értéke 30,769 milliárd euró volt, a 2015 és 2016-os értékek az elmúlt 20 évben a legmagasabb voltak.⁴¹

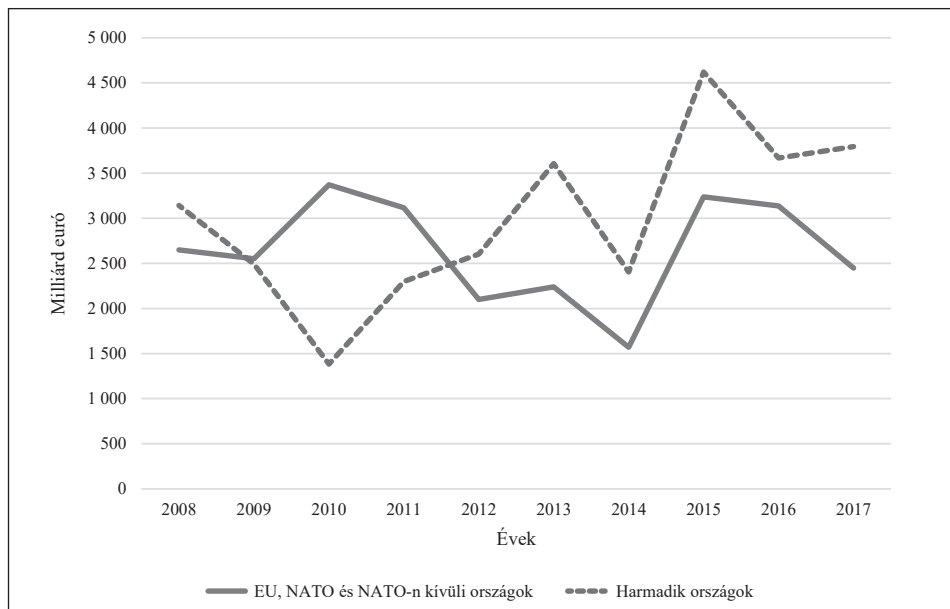
2. ábra: Az egyedi fegyverexport-engedélyek értéke 1997–2017 között

Forrás: A 2010. és 2017. évi fegyverexport-jelentések

A második fontos tényező, hogy 2013–2017 között mindvégig a harmadik országokba irányuló egyedi fegyverexport-engedély értéke volt a legnagyobb: az EU- és csak NATO- (vagy NATO-val egyenrangú) országokba irányuló exportengedélyek értéke összesen 12,675 milliárd euró, míg a harmadik országok esetében 18,094 milliárd euró volt. Utóbbi

⁴¹ Bericht der Bundesregierung... 2017, i. m., 20.; Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2010. Rüstungsexportbericht 2010, [online], 29–30. *Forrás: waffenexporte.org* [2018. 09. 09.].

értéke 52%-kal nőtt, míg az EU-országokba irányuló 14%-kal csökkent az előző időszakhoz képest.

3. ábra: Az egyedi fegyverexport-engedélyek értéke 2008–2017 között

Forrás: A 2017. évi fegyverexport-jelentés, készítette a szerző

Fontos megjegyezni, hogy a fenti értékek csak az egyedi exportengedélyekre vonatkoznak, nem csak a nagy fegyverrendszereket értve bele. Az említett értékek nem foglalják magukba a kollektív fegyverexport-engedélyeket sem, mégis jól mutatják a tendenciákat.⁴²

A következőkben bemutatjuk Németország 10 legjelentősebb exportpartnerét és részesedését a teljes német fegyverexportból 2013–2017 között.

4. táblázat: Németország legfontosabb fegyverexport-partnerei és részesedésük a teljes német fegyverkivitelből 2013–2017 között

Rangsor	Célország	A célországba irányuló export részesedése a teljes német fegyverexportból
1.	Dél-Korea	13%
2.	Görögország	11%
3.	Izrael	9%
4.	Algéria	8%
5.	Egyesült Államok	7,5%
6.	Olaszország	7%

⁴² Ahogy korábban említettük, kollektív fegyverexport-engedélyeket csak a legmegbízhatóbb országoknak adnak ki. Nem valószínű, hogy az újonnan elsőrangúvá emelkedett harmadik országoknak nagy számban adnának ki kollektív fegyverexport-engedélyeket, mivel még nem tartósan elsőszámú ügyfelek.

Rangsor	Célország	A célországba irányuló export részesedése a teljes német fegyverexportból
7.	Katar	5%
7.	Egyiptom	5%
8.	Indonézia	3%
8.	Szaúd-Arábia	3%

Forrás: SIPRI Arms Transfers Database

A 4. táblázatból jól látható, hogy a tíz legfontosabb partnerből mindössze kettő (Görögország és Olaszország) EU-tagállam, három NATO-tagállam (Görögország, Olaszország és az Egyesült Államok), a többi hét EU-n és NATO-n kívüli ország. A fő partnerrégió a Közel-Kelet és Észak-Afrika térsége, a tíz legfontosabb célország fele (Izrael, Algéria, Katar, Egyiptom, Szaúd-Arábia) ebben a térségben található. Ezzel szemben, ahogy az 5. táblázat mutatja, 2008–2012 között tíz célországból hat az EU, NATO, vagy NATO-val egyenrangú országok csoportjába tartozott, és mindössze egy ország (Törökország) sorolható a tágabb értelemben vett közel-keleti és észak-afrikai térségbe.

5. táblázat: Németország legfontosabb fegyver kiviteli partnerei 2008–2012 között

1.	Görögország
2.	Dél-Korea
3.	Egyesült Államok
4.	Spanyolország
5.	Törökország
6.	Malajzia
7.	Szingapúr
8.	Portugália
9.	Chile
10.	Ausztria

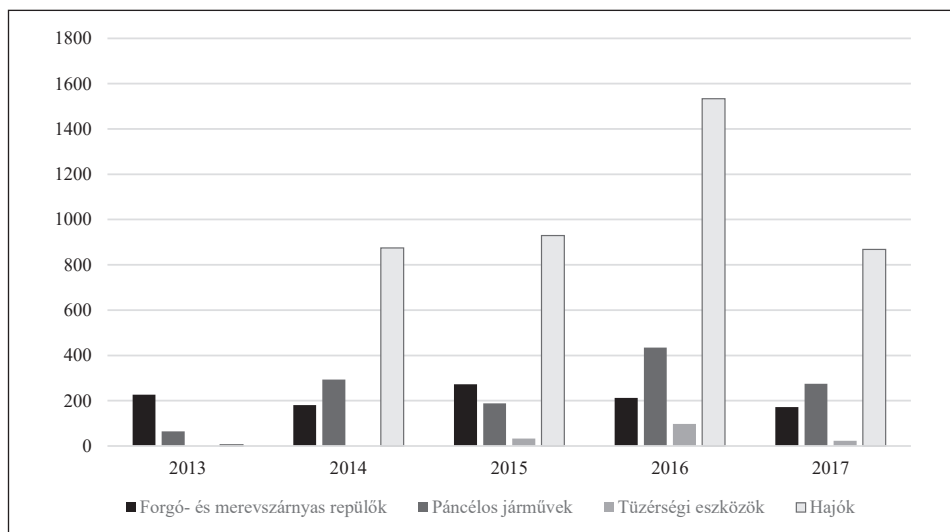
Forrás: SIPRI Arms Transfers Database

A továbbiakban a legfontosabb exportált nagy fegyverrendszereket tekintjük át (lásd a 4. ábrát). 2013 és 2017 között a legjelentősebb tételt a hajók⁴³ jelentették, a teljes fegyverexport 50%-át tették ki. E kategóriában a legtöbb megállapodás járőrhajók exportjáról született, a legtöbbet Szaúd-Arábiának (15) és Ausztráliának (12) adták el. Kiemelendő még a 2017-ben Izraelnek leszállított 3 Dolphin tengeralattjáró, 4 MEKO fregatt, illetve a Dél-Koreának és Görögországnak szállított 3-3 Type 214-es tengeralattjáró.⁴⁴ A második helyen állnak a páncélozott járművek, amelyek a teljes fegyverexport 15%-át adták. Páncélozott járműből a legtöbbet Egyiptomba (1280 Fahd páncélozott csapatszállító), Spanyolországba (219 Leopard-2A6 harckocsi), Lengyelországba (105 Leopard-2A5, 14 Leopard-2A4) Indonéziába (összesen 103 Leopard-2A4 és 42 Marder lövéspáncélos), Katarba (62 Leopard-2A6, 30 Fennek páncélozott felderítő jármű), Törökországba

⁴³ A SIPRI a hajókhoz sorolja többek között a klasszikus felszíni hadihajók mellett a tengeralattjárókat és partvédő járőrhajókat.

⁴⁴ SIPRI Arms Transfers Database alapján.

(56 modernizált Leopard–A4), Algériába (54 Tpz–1 Fuchs páncélozott csapatszállító) és Jordániába (25 használt Marder–A3 lövészpáncélos) szállítottak.⁴⁵ A forgó- és merevszárnyas repülőgépek a teljes fegyverexport 13%-át adták, azonban ezek nagy része könnyű helikopter és kiképző repülőgép volt. A tüzérségi eszközök a teljes fegyverexport alig 2%-át tették ki, közülük mindegyik PzH 2000 önjáró tarack volt. A három célország közül Katar importálta a legtöbbet (24 darabot 2013-ban), a többit Litvánia (18) és Horvátország (12).⁴⁶

4. ábra: A Németország által exportált nagy fegyverrendszerek értéke a SIPRI Arms Transfers Database alapján, a SIPRI trendindikátorában (TIV) mérve

Forrás: SIPRI Arms Transfers Database⁴⁷, készítette a szerző

Ha az előbb tárgyalt célországokat összevetjük az exportált nagy fegyverrendszerekkel, egyértelműen látszik, hogy a német nagy fegyverrendszerek importálói között igen nagy arányban szerepelnek a közel-keleti és észak-afrikai térség országai. Közülük három állam (Szaúd-Arábia, Katar, Egyiptom) tagja a Szaúd-Arábia vezette katonai koalíciónak, amely Jemenben folytat harcot a síita lázadók ellen. A közel-keleti és észak-afrikai térségből egyedül Izrael számít Németország hagyományos fegyverkereskedelmi partnerének, amely regionális riválisai (jelenleg elsősorban Irán) ellen mindig is aktívan fegyverkezett.⁴⁸

A közel-keleti és észak-afrikai célországokon kívül Dél-Korea szintén a német hadianyagok klasszikus felvásárlói közé tartozik évtizedek óta: Észak-Korea fenyegetése miatt aktív fegyverkezést folytat.⁴⁹ Dél-Korea a nagy fegyverrendszerek és tartozékaik mellett

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Marcel SERR: Zur Geschichte der deutsch-israelischen Rüstungskooperation, [online], *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 6/2015 Forrás: bpb.de [2018. 09. 12.].

⁴⁹ Rodion EBBIGHAUSEN: Deutsche Firmen profitieren von Korea-Konflikt, [online], 2017. 03. 30. Forrás: dw.com [2018. 09. 12.].

mind az öt évben nagy értékben importált olyan kifinomult német hadianyagokat, mint az elektronikai, navigációs és kommunikációs berendezések, rakéták, rakétavédelmi rendszerek, illetve tűzvezető rendszerek.⁵⁰ Ezenfelül mind Dél-Korea, mind Izrael esetében figyelemreméltó, hogy az általuk vásárolt tengeralattjárókra átalakítással hagyományos és nukleáris robbanófejjel ellátott cirkálórakétákat lehet telepíteni, amelyek Dél-Korea esetében Észak-Korea, Izrael esetében Irán ellen lehetnek hatásos elrettentő fegyverek.

Végezetül érdemes szót ejteni a listán szereplő Indonéziáról. Indonézia az elmúlt több mint tíz évben nagy mennyiségben vásárolt fegyvereket Németországtól, elsősorban hadihajókat. Jelenlegi flottájának majdnem felét német gyártmányú hajók teszik ki. Lévén, hogy az ország területe több mint 18 ezer szigetre terjed ki, illetve felségvizein jelentős kereskedelmi hajóforgalom halad át, e vizek védelme a kalózkodással szemben elsődleges fontosságú.⁵¹

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a 2013–2017 közötti időszakban a világ legnagyobb exportőrei között elfoglalt hely Németország számára nem újdonság, az egyedi exportengedélyek értéke nőtt, azonban a legfontosabb változás, hogy a korábban elsődleges felvevőpiacnak számító EU-, NATO- (és NATO-val egyenrangú) államokba összességében csökkent a kivitel, helyettük előtérbe kerültek azon országok, amelyek:

- aktív (szárazföldi vagy tengeri) fegyverkezési programokat folytatnak, saját hadiipari kapacitásukat fejlesztik, tehát erős igényük van a fejlett fegyverrendszerekre, hadianyagokra és technikákra;⁵²
- némely esetben autoriter politikai berendezkedésűek;
- illetve nem egy közülük olyan térségben található, amelyben fegyveres konfliktus zajlik, vagy feszültségekkel terhelt.

A szigorított fegyverexport-politika kudarca

2013 őszén a németországi választási kampány alatt az egyik fő téma volt a fegyverexport-politika. A második Merkel-kormányt heves kritikák érték amiatt, hogy többek között diktatúráknak szállít fegyvereket: ez ellen szólalt fel az SPD, különösen az akkor még ellenzéki szociáldemokrata képviselő, Sigmar Gabriel is. Sigmar Gabriel később a harmadik Merkel-kormány gazdasági minisztere lett.⁵³ Hivatalba lépésekor kinyilvánította, hogy a fegyverkivitel jelentős mértékben csökkenteni kell, különösen a harmadik országokba, illetve meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy korábban a védelmi ipar javára szolgáló exportdöntések születtek, és erős exportellenőrzési rendszert kell kialakítani.⁵⁴ A szigorúbb exportpolitika alapjául a 2013-as koalíciós szerződés szolgált, amely egy „visszafogottabb” fegyverexport-politika mellett foglalt állást. Szintén a szerződés miatt vezette be az új kor-

⁵⁰ A német fegyverexportjelentések 2013–2017 közötti adatai alapján.

⁵¹ Indonesien, [online], Länderportraits, Bonn International Center for Conversion, 12/2017, 2., 17. Forrás: ruestungsexport.info [2018. 09. 19.].

⁵² MOLTSMANN: *i. m.*

⁵³ Marcel PAULY – Vanessa STEINMETZ: DEUTSCHLANDS GESCHÄFT MIT DEM KRIEG, [online], 2018. 01. 25. Forrás: spiegel.de [2018. 09. 12.].

⁵⁴ Nikolaus DOLL: Gabriels Rüstungsexport-Prüfer verärgern die Union, [online], 2016. 09. 20. Forrás: welt.de [2018. 09. 12.]; Seehofer attackiert Gabriel wegen Rüstung, [online], 2014. 07. 27. Forrás: tagesspiegel.de [2018. 09. 12.].

mány, hogy az éves fegyverexport-jelentések mellett félévenként is nyilvánossá fog tenni egy jelentést.⁵⁵ A koalíciós szerződés azonban lényegét tekintve nem jelentett újdonságot, főleg a korábbi szerződések megállapításait ismételte e téren.⁵⁶

Ahogy a táblázatban láthattuk, a kiadott egyedi exportengedélyek értéke 2014-ben csökkent is, azonban 2015-ben közel megduplázódott. Gabriel már nem tudta megakadályozni az előző kormány által engedélyezett tételek leszállítását (mint például az 1,8 milliárd eurós üzlet keretében Katarnak eladott Leopard harcokcsik és önjáró tarackok).⁵⁷ Sigmar Gabriel fegyverexportot csökkentő fellépése hamar politikai vitákat szült. A CSU elnöke, Horst Seehofer és Peter Tauber CDU-párti képviselő amellet érvelt, hogy figyelembe kell venni a biztonságpolitikai és gazdasági érdekeket, mivel egy erősebb exportellenőrzési rendszer tönkre tenné a hazai védelmi ipart, így a Bundeswehr az amerikai importra fog rászorulni. Az SPD azonban felelősségteljesebb exportpolitika kialakítását sürgette.⁵⁸ A CDU a későbbiekben is tiltakozott, amikor Gabriel 2015-ben Szaúd-Arábiának szánt nehézfegyverek exportját akadályozta meg. A kereszténydemokraták szerint a fegyverexport a kül- és biztonságpolitika szükséges és jogos eszköze, amellyel a Közel-Keletet stabilizáló országokat (mint Szaúd-Arábia) kell támogatni.⁵⁹

Gabriel kezdeményezésére 2016-ban létrejött egy, a fegyverexport-ellenőrzés jövőjét vizsgáló bizottság, amelynek tagjai többek között a SIPRI, az egyházak, az Amnesty International és az IG Metall képviselői voltak. A kezdeményezés mögött valószínűleg az állt, hogy a közelgő szövetségi választások miatt a gazdasági miniszter bizonyítani akarta, hű maradt korábbi nyilatkozataihoz. Sigmar Gabriel azonban, úgy tűnt, két tűz közé került, mivel fellépése mind a koalíciós pártok, mind a védelmi ipar képviselőinek heves ellenzését váltotta ki. Az előbbieket ismételten a kül- és biztonságpolitikai érveket hozták fel, hangsúlyozva, hogy ha további exportengedélyeket tagadnak meg, Németország megbízhatatlan nemzetközi partner lesz, míg az utóbbiak szerint felesleges megszigorítani az ellenőrzési rendszert.⁶⁰ Sigmar Gabriel, mivel nem teljesítette az SPD kezdeti ígéreteit, a későbbiekben is védekező pozícióba kényszerült. Érvelése szerint egyrészt 2015 után csökkent az engedélyek volumene (hozzátesszük, valóban), másrészt az úgynevezett „Iszlám Állam” felemelkedése miatt szükség volt a fegyvereladásokra.⁶¹

A szigorító exportpolitika ellen folyamatosan két érv ismétlődött: egyfelől Németország kül- és biztonságpolitikai érdekei, másfelől a védelmi ipar érdekei.

Kül- és biztonságpolitikai érdekek

A fegyverexport-politika mellett szóló érvek többsége stratégiai megfontolásokon alapszik. A fegyverexportok folyamán figyelembe vett kül- és biztonságpolitikai érdekeket a hivata-

⁵⁵ Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. Die Bundesregierung 2016, [online], 12–16. Forrás: bundesregierung.de [2018. 09. 12.].

⁵⁶ Michael BRZOSKA: Debating the future of the German arms industry, again, [online], 2014. 11. 07. Forrás: sipri.org [2018. 09.12.].

⁵⁷ Naomi CONRAD: Germany's arms exports rise to 7,5 billion euros, [online], 2016. 02. 19. Forrás: dw.com [2018. 09. 12.].

⁵⁸ Seehofer attackiert Gabriel wegen Rüstung, *i. m.*

⁵⁹ Union fordert deutsche Waffen für Saudi-Arabien, [online], 2015. 03. 07. Forrás: faz.net [2018. 09. 12.].

⁶⁰ Gabriels Rüstungsexport-Prüfer verärgern die Union, *i. m.*

⁶¹ Arthur MONATH: Rüstungsexport ist rückläufig, [online], 2018. 01. 26. Forrás: tagesspiegel.de [2018. 09. 18.].

los német dokumentumok is megemlítik. Ezen érdekek jelennek meg a legmagasabb szintű német biztonságpolitikai dokumentumban, a 2016-os Fehér könyvben is (*Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*). A Fehér könyv a megváltozott biztonságpolitikai környezetben a német biztonságpolitika elsődleges kihívásai között említi a nemzetközi terrorizmust, a törekeny államiságot és a rossz kormányzást. Mivel Európa szomszédságában (elsősorban a Közel-Keleten és Észak-Afrikában) fokozott veszélyt jelent a bukott vagy gyenge államiság, ezért a dokumentum szerint kiemelt fontossággal bír a regionális és helyi szereplők megerősítése. A megerősítés (*Ertüchtigung*) magában foglalja a felszerelést, ebbe beleértve a hadianyagok exportját, amelyhez azonban nélkülözhetetlen a tanácsadás és kiképzés, valamint lehetőleg a biztonsági szektor reformja és a kormányzás megerősítése.⁶² Ezenkívül a 2013-as koalíciós szerződés említi, hogy a világban a stabilitást többek között egy visszafogott fegyverexport-politikával kell elérni.⁶³ Az exportellenőrzés kapcsán pedig említettük már, hogy a *Politikai alapelvek* értelmében a harmadik országokba való kivitel Németország kül- és biztonságpolitikai érdekeivel indokolható.⁶⁴ Sigmar Gabriel maga is írta a 2013-as fegyverexport-jelentés bevezetőjében, hogy a fegyverexport nem gazdaságpolitikai, hanem biztonságpolitikai eszköz.⁶⁵ A szövetségi kormány értelmezésében tehát a katonai eszközök, hadianyagok exportja a nemzetközi stabilitás biztosításának egyik lényeges eszköze.

A tíz legfontosabb partner közé tartozó (EU- vagy NATO-tag) Görögországgal, Olaszországgal és az Egyesült Államokkal Németországnak egyértelmű szövetségi viszonya van, viszont érdemes megnézni a fent már említett közel-keleti és észak-afrikai országokkal való kül- és biztonságpolitikai kapcsolatokat, hiszen ezek 2013–2017 között újonnan kerültek be a tíz legfontosabb fegyverkereskedelmi partner közé. A Szaúd-Arábiával való legtöbb kritikát kiváltó kapcsolat Németország szempontjából kellemetlen, de szükséges. Köztudott, hogy Szaúd-Arábiában az emberi jogok súlyosan sérülnek, terrorizmus vádjával végeznek ki elítélteket, köztük ellenzéki siitákat is. A szövetségi kormány szemében Szaúd-Arábia mégis kulcsfontosságú partner a szíriai konfliktus rendezésében és a terrorizmus elleni harcban. Szaúd-Arábia azonban nem elégszik meg a regionális hatalmi egyensúllyal, helyette riválisát, a síita hatalmat, Iránt kívánja kiszorítani a térségből, ezért is lépett fel a jemeni síita lázadók ellen. Az említett járőrhajókról szóló exportengedélyt is csak végül azzal az érveléssel adta ki a Szövetségi Biztonsági Tanács, hogy a hajók nem támadófegyverek, így nem vethetők be a jemeni konfliktusban.⁶⁶ A német hadianyag-szállítások végképp lekerültek a napirendről, amikor 2018 őszén *Dzsamál Hasogdzsi* meggyilkolása miatt a nemzetközi közhangulat (különösen az európai országok részéről) Szaúd-Arábia ellen fordult. Angela Merkel 2018 októberében úgy nyilatkozott, hogy ameddig az ügy nincs kivizsgálva, további fegyverexportokról nem lehet szó.⁶⁷

⁶² Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr, [online], Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 2016, 34., 39., 52. Forrás: bmvg.de [2018. 09. 19.].

⁶³ Deutschlands Zukunft gestalten, *i. m.*, 12.

⁶⁴ Politische Grundsätze der Bundesregierung... *i. m.*, 4.

⁶⁵ Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2013. Rüstungsexportbericht 2013, [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin, 2014, 2. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 18.].

⁶⁶ HETTYEY András: Németország Közel-Kelet politikája érdekek és értékek útvesztőjében, [online], *Hadtudományi Szemle*, 10. évf., 2017/4, 187–189. Forrás: epa.oszk.hu [2018. 09. 18.].

⁶⁷ Merkel backs call to freeze arms exports to Saudi Arabia, [online], 2018. 10. 27. Forrás: politico.eu [2018. 11. 14.].

A 7. helyen szereplő Katar biztonsága szintén érdeke Németországnak, mivel egyrészt kőolaj- és földgázszállító, másrészt fontos gazdasági partner is.⁶⁸ Egyiptomot, mint a szintén 7. legfontosabb partnert, Németország egyrészt elismerésben részesítette, mert 2016 óta hatékonyan lép fel az embercsempészek hajói ellen, másrészt komoly német befektetések (többek között az áramellátásban) is vannak az országban.⁶⁹ 2018 elején a kormány leállította a jemeni konfliktusban közvetlenül részt vevő országokba irányuló fegyverkivitelt (az országokat azonban nem nevezték meg). Merkel 2017-es rijádi látogatása során Szaúd-Arábia kifejezte szándékát, hogy nem kíván több fegyverüzletet kötni Németországgal.⁷⁰

Algéria szintén fontos partner a terrorizmus, kábítószer-, illetve emberkereskedelem elleni fellépésben, stabilitása Európa érdeke is. A 2016–2017 folyamán szállított német fregattokhoz a Bundeswehr biztosítja az algériai személyzet kiképzését.⁷¹ A harmadik helyen álló Izraellel Németország kapcsolatai az utóbbi években igencsak meginogtak. Németországnak az EU vezető államaként érdeke a palesztin–izraeli konfliktus megoldása, azonban ütközőpontot jelent, hogy a kétállami megoldást támogatja. A kapcsolatokat tovább terheli, hogy Berlin aktívan részt vett az iráni nukleáris megállapodás kialakításában, ami Izrael nemtetszését váltotta ki.⁷² Németország korábban Izraelnek szállított főleg fegyvereket, míg az Egyesült Királyság és Franciaország az arab országoknak.⁷³ A 2013–2017 közötti fegyverexport alapján úgy tűnik, hogy a német külpolitika már kiegyensúlyozottabban viszonyul az arab–izraeli kérdéshez, mivel Katar, Egyiptom és Szaúd-Arábia is megjelent a főbb célországok között. Hozzá kell tenni, hogy ez nem jelent ellentmondást, hiszen Szaúd-Arábia és Izrael egyaránt Irán riválisa, éppen ezért Izrael sem kifogásolta a Szaúd-Arábiával kötött fegyverüzleteket.⁷⁴

Végezetül érdemes megemlíteni Törökországot, amely bár csak a 17. legfontosabb célország volt, azonban a vizsgált időszakban mégis nagy felháborodást okozott a hír, hogy az af-ríni hadjáratban Törökország – a NATO déli szárnyának védelmére hivatkozva – a 2016 óta a Németországtól vásárolt Leopard 2-es harckocsikat vetette be a kurdok ellen. A kormány elismerte Törökország jogos biztonsági érdekeit, azonban hangsúlyozta, hogy a művelet nem hátrálthatja az Iszlám Állam elleni harcot.⁷⁵ Törökország az 1980-as évek óta vásárolt támadófegyvereket (köztük harckocsikat) Németországtól, azonban a 2016-os puccskísér-

⁶⁸ Bár a vizsgált időszakon kívül esik, mégis jól érzékelteti a két ország viszonyát, hogy a katar emír szerint az öböl menti országok közül Katar lesz Németország legnagyobb befektetője, megelőzve Kuvaitot. Lásd: Mathias BRÜGGMANN: Katar wird größter Golf-Investor in Deutschland, [online], 2018. 09. 07. Forrás: handelsblatt.com [2018. 09. 18.].

⁶⁹ HETTYEY: Németország Közel-Kelet politikája... *i. m.*, 186.

⁷⁰ Milliardenschwere deutsche Rüstungsexporte an Länder der Jemen-Kriegsallianz, [online], 2018. 02. 22. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.]; Saudi-Arabien will keine deutschen Waffen mehr kaufen, [online], 2017. 04. 30. Forrás: zeit.de [2018. 09. 18.].

⁷¹ Algerien, [online], Länderportraits, Bonn International Center for Conversion, 12/2017. Forrás: ruestungsexport.info [2018. 09. 18.].

⁷² HETTYEY: Németország Közel-Kelet politikája... *i. m.*, 181–182.

⁷³ BRZOSKA: Rüstungsexportpolitik, *i. m.*, 656.

⁷⁴ Giorgio CAPIERO – Daniel WAGNER: Germany's Arms Sales and the Middle East, [online], 2013. 08. 23. Forrás: huffingtonpost.com [2018. 09. 19.].

⁷⁵ A német harckocsik kurdok elleni bevetése egyébként nem először merült fel érzékeny témaként a német–török kapcsolatokban. Németország 1993-ban 3 hónapos fegyverembargót hirdetett Törökországgal szemben, majd 1994-ben és 1995-ben ismét felfüggesztették a fegyverexportokat, míg Berlin vizsgálatot folytatott a Leopard harckocsik kurdok elleni bevetéséről. Lásd: James RON: Human Rights Watch: Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey, [online], 1995. 11. Forrás: hrw.org [2018. 10. 24.].

let után Berlin több Törökországnak szánt exportengedélyt tiltott le. A korlátozásokhoz az is hozzájárult, hogy a puccsot követően több török származású német állampolgárt is letartóztattak Törökországban.⁷⁶ Törökország szerepe az utóbbi években felerősödött a német biztonságpolitika számára, mivel a menekültválság és szíriai konfliktus kezelésében, illetve a terrorizmus elleni harcban egyaránt megkerülhetetlen partner.⁷⁷

A fent kiemelt országok mindegyike a közel-keleti és észak-afrikai térségben fekszik, szerepük – különösen napjainkban – Európa és Németország biztonságában megkérdőjelezhetetlen. A fenti esetekben figyelembe vett biztonságpolitikai szempontok az olajellátás biztosítása, a terrorizmus elleni fellépés és ennek érdekében a helyi és regionális szereplők külső és belső fenyegetésekkel szembeni megerősítése csúcstechnológiájú fegyverrendszerek exportjával. Ez érvényes Szaúd-Arábiára, Törökországra, Katarra, Egyiptomra és Algériára egyaránt. Izrael biztonsága egyrészt szintén kulcsfontosságú, másrészt német államérdek.⁷⁸

A 2016-os Fehér könyv szerint Németország vezető, egyben felelős nemzetközi szereplő kíván lenni. A fent felsorolt érdekek a megváltozott német külpolitikai felfogás és biztonságpercepció tükrében érthetők. Elgondolkodtató azonban, hogy a fegyverexport mennyire hatásos kül- és biztonságpolitikai eszköz, és hogyan egyeztethető össze a felelősséggel. Régóta vitatott külpolitikai eszköz, amelyet már a hidegháború alatt az Egyesült Államok is előszeretettel alkalmazott a Szovjetunióval szemben. A fegyverexport a külügyeket kétféleképpen befolyásolhatja. Egyrészt megváltoztatja a hatalmi egyensúlyt a fogadó ország és szomszédjai között, illetve az államot belsőleg erősíti meg a nem állami szereplőkkel szemben. Másrészt az exportőr az ügyletekkel és az azokat övező feltételekkel befolyása alá vonja az importőröket. A fegyverexport a külpolitika rugalmas eszköze, mértéke könnyen szabályozható. További előnye, hogy kevés költséggel jár, ellentétben a közvetlen katonai jelenléttel.⁷⁹ Utóbbi különösen fontos Németország számára, amelynek hadereje külföldön csak a Bundestag jóváhagyásával vethető be. Ha Németország például külföldi katonai jelenléttel kívánná támogatni a közel-keleti vagy észak-afrikai országokat, az komoly társadalmi ellenállásba ütközne, ellenben a helyi és regionális partnerek fegyverekkel való megerősítésével kikerülhető ez az akadály.

Számos szakértő viszont megkérdőjelezi, hogy Németország valóban rendelkezik határozott „fegyverexport-stratégiával”. Az érvelések szerint e tény részben a *Politikai alapelvek* ellentmondásaiból származik, mivel az alapelvek nem egyeztethetők össze a gyakorlattal. Kétségre vonható, hogy Németország mennyire felelős nemzetközi szereplő, ha olyan országokat támogat, amelyek éppen hogy nem osztják a nyugati világ értékrendjét, az emberi jogokat nem tisztelik, és különutas politikát folytatnak.⁸⁰ A fegyverexport mint kül- és biztonságpolitikai eszköz kapcsán pedig ismételten felmerülhet John H. Herz immár klasszi-

⁷⁶ Nina WERKHÄUSER: Waffengeschäfte versus Menschenrechte, [online], 2018. 02. 22. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.]; Richard A. FUCHS: Das Panzer-Dilemma der Bundesregierung, [online], 2018. 01. 24. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.].

⁷⁷ EGERESI Zoltán: Merre tovább? A német–török kapcsolatok a 2017-es német választás után, [online], *SVKK Elemzések*, 2017/24, 3. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2018. 11. 13.].

⁷⁸ Herbert WULF: Waffenhandel außer Kontrolle?, [online], *Wissenschaft & Frieden*, 2012/4: Rüstung – Forschung und Industrie. Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 18.].

⁷⁹ Trevor THRALL – Caroline DOMINEY: Risky Business. The Role of Arms Sales in U.S. Foreign Policy, [online], *Cato Institute*, 2018. 03. 13., 9–10. Forrás: object.cato.org [2018. 09. 19.].

⁸⁰ GREBE: *i. m.*, 6.

kusnak számító biztonsági dilemmája, amely szerint egy ország fegyverkezése növeli szomszédjai fenyegetettségérzését, ellentétes hatást kiváltva további eskalációhoz vezethet, így épp az elérni kívánt stabilitás vesz el.

Bár kétségkívül nem kiforrott a német külpolitikai koncepció, azonban a 2016-os Fehér könyv célkitűzései és a fegyverexport-politika változásai mégis abba az irányba mutatnak, hogy Németország egyre inkább ambíciózusabb, aktívabb nemzetközi szereplő lesz.

Hadiipari érdekek

A lazuló fegyverexport-politika melletti érvek másik része a hadiipar befolyásához köthető. A biztonságpolitikai érdekek és az ipari érdekek azonban nem választhatók el egymástól, mivel a német biztonságpolitika fontos szempontnak tartja a hazai védelmi ipar fenntartását, így elkerülhető, hogy a Bundeswehr teljes mértékben a külföldi beszállítóktól függjön.⁸¹ A fegyverkereskedelem nemcsak politikai, hanem gazdasági tényező is. A kormány az exportellenőrzéssel hatással van a gazdasági szereplőkre, de a gazdasági szereplők (cégek, szakszervezetek, ágazati szervezetek) ugyanúgy érdekeket érvényesítenek, vagyis a fegyverexport-politikára hatást gyakorolnak, elsősorban a lobbitevékenységen keresztül.⁸² A gazdasági szereplők érvelése általában strukturális okokon alapszik (munkahelyek, gyenge ágazatok vagy régiók), de a politikusokkal fenntartott kapcsolataikat is kihasználják.⁸³ A gazdasági érdekek erős, de nem túlzott hatást gyakorolnak a német fegyverexport-politikára. A haditengerészeti eszközökre vonatkozó exportengedélyeket például ritkán tagadja meg a szövetségi kormány, ellentétben a szárazföldi hadseregek számára szánt exportengedélyekkel, (mivel egy szárazföldi nehézfegyver jobban bevethető a saját civil lakosság ellen, mint egy haditengerészeti fegyver).⁸⁴

A legfontosabb német gazdasági érdekcsoportok egyike a Német Ipari Szövetség (*Bundesverband der Deutschen Industrie* – BDI), amely 30 ipari ágazat érdekvédelmi szervezeteit egyesíti, és többek között komoly szerepet játszott az EU keleti bővítésében.⁸⁵ A BDI tagja a Német Biztonsági és Védelmi Ipar Szövetség (*Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie* – BDSV), amely 220 céget foglal magában, beleértve a leányvállalatokat is. Tagjai többek között olyan védelmi ipari cégek, amelyek a Bundeswehr fontos beszállítói, ilyenek például a Heckler & Koch, a Rheinmetall, a Kraus-Maffei Wegmann, a Thyssen-Krupp Marine Systems vagy a Diehl Defence.⁸⁶

A német hadiipari vállalatok eladásai 2013–2017 között folyamatosan nőttek, bár változó ütemben. Az eladások az előző évhez képest 2014-ben 9,4%-kal, 2015-ben 7,4%-kal, majd 2016-ban 6,6%-kal növekedtek.⁸⁷

⁸¹ Christian MÖLLING: Für eine sicherheitspolitische Begründung deutscher Rüstungsexporte, [online], Stiftung Wissenschaft und Politik, November 2013. Forrás: swp-berlin.org [2018. 09. 19.].

⁸² BRZOSKA: Rüstungsexportpolitik, *i. m.*, 657.

⁸³ Michael BRZOSKA: Neoliberale Rüstungsexportpolitik? Markt und Staat im globalen Rüstungsmarkt, [online], Wissenschaft & Frieden 2014/2. Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 19.].

⁸⁴ BRZOSKA: Rüstungsexportpolitik, *i. m.*, 657.

⁸⁵ HETTYEY: Ki az úr a házban?... *i. m.*, 71.

⁸⁶ Mitglieder. Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie, [online]. Forrás: bdsv.eu [2018. 09. 19.].

⁸⁷ The Sipri Top 100 Arms-Producing and Military Services Companies, 2014–2016 adatai alapján.

A tárgyalt időszakban a SIPRI felsorolta 100 legnagyobb fegyvergyártó között a Rheinmetall stabilan előrébb került (2014-ben a 31-ről 32. helyre, 2015-ben a 30., 2016-ban a 26. helyre), látványosan pedig a Thyssen-Krupp 2014-ben az 59. helyről a 42.-re, a Krauss-Maffei Wegmann pedig 2016-ban a 88. helyről a 78.-ra.⁸⁸ A német gyártók termelése tehát növekszik, azonban a gyenge európai piac miatt a termékeik nagyobb része Európán kívüli országokba irányul.

Az elmúlt években a védelmi ipari szereplők problémája az, hogy a Bundeswehr, valamint az uniós és NATO-országok kevés megrendelése nem segíti elő a csúcstechnológiájú képességek megtartását, így a cégek az exportra szorulnak.⁸⁹ A hidegháborút követő évtizedekben a hagyományosan erős védelmi ipari bázissal rendelkező európai államok védelmi kiadásai nem növekedtek, ellentétben például a délkelet-ázsiai térségével. A 2008-as gazdasági világválság a védelmi költségek további megszorítását eredményezte, így az európai védelmi ipar belső piacai stagnáltak, a katonai biztonsági szektor háttérbe szorulásával nem történtek nagyobb fegyverkezési programok. A walesi, majd varsói NATO-csúcsok után a védelmi kiadások emelkedése nem feltétlenül járt együtt a fegyverkezési programok és technológiák megindulásával, amihez elsősorban politikai akaratra és megfelelő stratégiai tervezésre lenne szükség. Az európai védelmi ipar belső piacainak szűkössége miatt az európai védelmi nagyvállalatok kénytelenek az exporttal profitot termelni, hiszen az európai haderők nem biztosítanak olyan vásárlóerőt, amely őket eltartaná. A külső piacokon azonban az európai fegyvergyártók nemcsak az orosz és amerikai, illetve a feltörekvő országokbeli (például a kínai) vállalatokkal, hanem egymással is versengenek.⁹⁰ A kiélezett verseny pedig megköveteli a csúcstechnológiák fejlesztését. E globális fegyverkereskedelmi versenyben a német cégek a szigorú szabályozások miatt hátrányba kerülnek más nemzetek jóval lazábban szabályozott vállalataival.

A német fegyverexport-jelentések rámutatnak, hogy a német fegyvergyártók hagyományos piacain, elsősorban az EU- és NATO-tagállamok részéről csökkent a kereset, és ezzel jelentősen az ő piaci részesedésük is. Ezzel szemben a Távol- és Közel-Keleten megnőtt keresletet az amerikai, orosz és kínai beszállítók szolgálják ki. Hogy a német cégek ne kerüljenek versenyhátrányba, nekik is a kedvezőbb piaci adottságokkal rendelkező térségek felé kell fordulniuk, ahol van kereslet a termékeikre.⁹¹

A BDSV és a BDI közös állásfoglalása ugyanezt a problémát hangsúlyozta. Mivel az amerikai, orosz és más európai országok kormányai jelentősen támogatják az exporttevékenységet, ezzel a német hadiipar hátrányba kerül. Az állásfoglalás szerint a jelenlegi exportellenőrzési rendszerben nincs szükség további szigorításokra.⁹²

2014-ben a hadiipar képviselői arra hívták fel a kormány figyelmét, hogy a szektor jelentősége olyannyira megrendült, hogy számos nemzetközi fejlesztési projekt már német

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Joachim WEBER: Rolle rückwärts beim Export?, [online], *Arbeitspapier Sicherheitspolitik*, Nr. 12/2018, Bundesakademie für Sicherheitspolitik, 3. Forrás: baks.bund.de [2018. 09. 19.].

⁹⁰ ETL Alex: Európai védelmi ipar napjainkban, [online], *Szakmai Szemle*, 2017/2. Forrás: knbsz.gov.hu [2018. 09. 19.].

⁹¹ Bericht der Bundesregierung... 2013, i. m., 35.

⁹² Gemeinsame Stellungnahme des Bundesverbandes der Deutschen Industrie e. V. [BDI] und des Bundesverbandes der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie e. V. [BDSV], [online], 2016. 10. 26., 5., 11–12. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 19.].

közreműködés nélkül működik. A BDSV elnöke, egyben a Rheinmetall vezérigazgatója, Armin Papperger szerint a kormány vonakodása veszélybe sodorja a vállalatok azon képességét, hogy csúcstechnológiát állítsanak elő. Az üzleti kilátások romlása miatt különösen nehéz helyzetbe kerültek a középvállalatok, mivel bankjaik magasabb kockázatokra hivatkozva megnövelték a hitelfinanszírozási költségeket.⁹³ Papperger egy másik interjúban is a technológia elvesztésére figyelmeztetett. Szerinte a jövőben hiányozhatnak azok a klasszikus páncélosok és tengeralattjárók, amelyekbe német technológiát építenek be.⁹⁴

A hadiipari képviselők a fegyverexport támogatása mellett szintén a 2016-os Fehér könyvben említett megváltozott biztonságpolitikai helyzetre hivatkozva érvelnek. Eszerint, ha Németország valóban nagyobb nemzetközi szerepet kíván vállalni, teljesítőképes és versenyképes hadiiparra van szüksége, így biztosíthatja cselekvőképességét és támogathatja szövetségeseit és partnereit. Ezért a kulcstechnológiák megőrzése biztonságpolitikai érdek is. Ezenfelül a BDSV és a BDI hangsúlyozzák a szövetségi kormány által 2015-ben elfogadott, a védelmi ipar erősítéséről szóló stratégiai dokumentumot is, amelyben a kormány elkötelezettségét fejezte ki a védelmi ipari kulcstechnológiák megőrzéséért.⁹⁵ A dokumentum rögzíti, hogy a kormány a jövőben támogatni fogja a védelmi fejlesztéseket, illetve bilaterális kapcsolatok révén segíti a vállalatokat.⁹⁶ Az említett nemzeti hadiipari kulcstechnológiákként a kormány elsősorban rejtjelezési technológiákat, szenzorokat, páncélos és víz alatti járművek technológiáit és a védelmi technológiákat azonosította.⁹⁷

A 2013–2017 közötti fegyverexport mutatószámai arra utalnak, hogy a német kormány nagyobb részben a hadiipari érdekek, kisebb részben a (hadiipari szempontokat alátámasztó) külpolitikai szerepvállalás és a biztonságfelfogás változása miatt a gazdasági szereplőknek kedvezőbb politikát kezdett el folytatni. A hadiipar helyzetének konszolidálása egyben kulcsfontosságú biztonságpolitikai érdek, mert az olyan nemzetközi kooperációkhoz, mint az Európai Unióban a PESCO, vagy a NATO-ban a keretnemzet-koncepció, Németországnak stabil hadiipari háttérre van szüksége.

A német fegyverexport-politika és az európai védelmi integráció

A hadiipari helyzet konszolidálásának kézenfekvő megoldása lenne, ha az európai haderők több terméket rendelnének, azonban a növekvő ipari kapacitás még így is kihasználatlan lenne.⁹⁸ Lehetséges megoldásként merülnek fel a közös európai védelmi együttműködések, amelyekkel egyrészt csökkenteni lehetne a hadiiparra nehezedő nyomást, másrészt elkerülhetőek lennének a fegyverexport-politikát érő vádák.

A németországi zöld, liberális, szociáldemokrata és konzervatív pártok között konszenzus uralkodik arról, hogy Németországnak szüksége van egy európai közös védelem-

⁹³ Mozgásba lendül a német hadiipar, [online], 2014. 09. 06. Forrás: kitekinto.hu [2018. 09. 19.].

⁹⁴ Gerhard HEGMANN: Rheinmetall träumt vom Comeback der Rüstung, [online], 2015. 03. 19. Forrás: welt.de [2018. 09. 19.].

⁹⁵ Gemeinsame Stellungnahme... i. m., 8.

⁹⁶ Strategiepapier der Bundesregierung zur Stärkung der Verteidigungsindustrie in Deutschland, [online], Die Bundesregierung, Berlin, 2015. 07. 08. Forrás: bdi.eu [2018. 09. 19.].

⁹⁷ Strategiepapier der Bundesregierung... i. m., 3–5.

⁹⁸ Jan GREBE: Für eine Europäisierung der Rüstungsexportkontrolle, [online], *Arbeitspapier Sicherheitspolitik*, Nr. 4/2018, Bundesakademie für Sicherheitspolitik, 1. Forrás: baks.bund.de [2018. 09. 20.].

politikára.⁹⁹ A politikai pártok, valamint a kül- és biztonságpolitikai szakértők részéről egyaránt felmerült, hogy a német hadiipar aggályaira megoldást jelenthet az európai védelmi integráció. Az utóbbi évek biztonságpolitikai változásai miatt előtérbe került a haderők, a védelmi ipar és a fegyverexport „európaizációjáról”, vagyis egy védelmi unió kialakításáról szóló diskurzus. A megvalósításról jelenleg az Európai Unió képtelen közös álláspontra teremteni, de ezen irányba történtek már lépések. Egyrészt a PESCO (*Permanent Structured Cooperation* – Állandó Strukturált Együttműködés) és az Európai Védelmi Alap (*European Defense Fund*) létrehozásával, másrészt olyan védelmi ipari együttműködésekkel, mint az Airbus-csoport, illetve annak mintájára a német Krauss-Maffei Wegmann és a francia NEXTER Defence Systems vállalatokból álló harckocsigyártó, a KNDS-csoport.¹⁰⁰ További francia–német projektek elindításáról egyezett meg Angela Merkel és Emmanuel Macron 2017 folyamán, többek között egy közös újgenerációs vadászgép, valamint tüzérségirendszerez- és katonaiműhold-fejlesztési projektekről.¹⁰¹ Másik megoldásként merült fel korábban egy NATO-n belüli nyílt piac kialakítása (amelyet az amerikai kormány támogatott), így azonban hamar monopolhelyzetet élveznének az amerikai vállalatok, míg az európai hadiipar megint csak hátrányba kerülne.¹⁰²

Az európai védelmi ipar megerősítését szorgalmazza a biztonságpolitikai Fehér könyv és a 2015-ös védelmi ipar erősítéséről szóló stratégiai dokumentum is. Ezek szerint a német szövetségi kormány egyértelmű célja az európai közös kül- és biztonságpolitika megerősítése. Ha Európa nagyobb biztonságpolitikai felelősséget kíván vállalni, szüksége van egy teljesítőképes és versenyképes védelmi iparra. A dokumentumok leszögezik, hogy az európai védelmi ipar jelenleg rendkívül fragmentált, párhuzamos fegyverfejlesztési programok zajlanak, ami a nemzetközi versenyben hátrányt jelent. Kiemelik továbbá, hogy növelni kell az európai haderők interoperabilitását, és meg kell őrizni a nemzeti kulcstechnológiákat. A szövetségi kormány elkötelezi magát a katonai képességek, a Bundeswehr ellátásbiztonsága, Németország szövetségi szerepének megtartása, illetve a közös fegyverexport-ellenőrzési normák mellett.¹⁰³

A BDI és a BDSV közös álláspontja a német biztonságpolitikai dokumentumokkal összhangban szintén szorgalmazza az európai védelmi együttműködést és az exportengedélyezési gyakorlat közösségi harmonizációját, amelyek BDI és BDSV szerint mind előfeltételei egy közös európai biztonság- és védelempolitikának. Az érvelés szerint ahhoz, hogy a német vállalatok megbízható üzleti partnerek legyenek, a német fegyverexportpolitikának is megbízhatónak kell lennie. Az európai védelmi együttműködési projektek azonban veszélybe kerülhetnek, ha a német fegyverexport-politikát tovább szigorítják.¹⁰⁴ A BDI elnöke, Dieter Kempf szerint a német szabályozások megnehezítik és késleltetik

⁹⁹ Claudia MAJOR – Christian MÖLLING: End the Silence Over Germany's Defense Industry, [online], Carnegie Endowment for International Peace, Europe, 2017. 11. 09. Forrás: carnegieeurope.eu [2018. 09. 20.].

¹⁰⁰ GREBE: Für eine Europäisierung... *i. m.*, 5.

¹⁰¹ Cyril ALTMAYER: France to lead joint fighter jet program with Germany. [online], 2018. 06. 19. Forrás: reuters.com [2018. 09. 24.].

¹⁰² BRZOSKA: Debating the future... *i. m.*

¹⁰³ Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik... *i. m.*, 74.; Strategiepapier der Bundesregierung... *i. m.*, 1–3.

¹⁰⁴ Gemeinsame Stellungnahme... *i. m.*, 6–7.

az EU- és NATO-partnereknek történő szállításokat is.¹⁰⁵ A BDSV vezérigazgatója, Hans Christoph Atzpodien arra hívta fel a figyelmet, hogy a közös fegyverfejlesztési programokhoz az európai kormányoknak egyértelmű támogatást kell nyújtaniuk, ebbe beleértendő az exportszabályozás is, a különböző szabályozások ugyanis megnehezítik az együttműködést. A BDI szerint jelenleg a hadiiparba való kutatás-fejlesztési befektetéshez hiányzik az európai politikai akarat is. Az amerikai piacon a haderő olyan nagy számban vásárol, hogy az árak csökkennek, ezért jelenleg az európai haderőknek is olcsóbb amerikai fegyverrendszereket vásárolni. Ahogy a BDI egyik vezetője mondta: „a szuverenitás pénzbe kerül”.¹⁰⁶ E kijelentés jól tükrözi a jelenlegi helyzetet: amíg az európai államok akarat hiányában nem hajlandók több anyagi forrást áldozni a védelemre, addig a retorikai megnyilvánulások hiábavalók maradnak, a külső hatalmaktól (elsősorban az Egyesült Államoktól) való függőségük továbbra sem fog csökkenni.

A fent emlegetett európai közös projektek kétségkívül nagy jelentőséggel bírnak az európai védelmi ipar számára. A vadászrepülőgépek terén a közös projektek évek óta előnyt élveznek az exporttal szemben. E projektek azonban nem bizonyultak mindig sikeresnek, mivel a programok előrehaladását nehezítették a vállalati folyamatok. Az Eurofighter esetében egy becslés szerint a költségek 96%-kal voltak nagyobbak, mintha nemzeti keretben valósították volna meg. Az A400M szállító repülőgép fejlesztésében pedig állandóak voltak a késések, a pénzügyi kereteket folyamatosan túllépték.¹⁰⁷ A közös európai projektek tehát nem mindig jelentenek megoldást az európai védelmi piac kibővítésére. Az újonnan létrejött harckocsiprojekt, a KNDS sikerességét még nem lehet megítélni. A felszíni hadihajók terén még semmilyen komolyabb előrehaladás nem történt, jelenleg öt európai nemzet vállalatcsoportjai (az olasz Fincantieri-Cluster, a francia Naval, a holland Damen-csoport, a spanyol Navantia és a német Thyssen-Krupp, Lürssen és German Naval Yards) versengenek egymással. A tengeralattjárók terén a Type 212-es tengeralattjárókra német vezetéssel már létrejött egy német–olasz–norvég projekt, ami bizonyítja, hogy e téren a német hadiipar még mindig technológiai csúcst tart, és ezt hajlandó európai partnerekkel együttműködve megtartani. A tengeralattjárók terén a német fölény tehát alapvető, azonban más területen a német képességek nem ennyire egyértelműen kiemelkedők. A saját nemzeti képességek felismerése és megerősítése a politika felelőssége, beleértve az export támogatását is. Továbbá szintén a politika feladata, hogy megítélje, a hadiipari célok európai szinten könnyebben megvalósíthatók-e. Ahogyan tehát a hadiipari képviselői felhívták rá a figyelmet, politikai hajlandóság nélkül az „európaizáció” csak üres szó marad.¹⁰⁸

A transzeurópai projektekben Németország számára Franciaország kézenfekvő partner lehet, mivel az Egyesült Királyság EU-ból való kilépése esetén az unió vezető katonai hatalma lesz. Az együttműködés legfőbb akadálya, hogy Franciaország számára az európai integráció (beleértve a védelmi integrációt is) saját nagyhatalmiságának megőrzését jelentette, ez különösen igaz volt Charles de Gaulle, jelenleg pedig Emmanuelle Macron

¹⁰⁵ Nikolaus DOLL: Deutsche Industrie pocht auf Rüstungskontrolle durch EU. [online], 2017. 08. 10. Forrás: welt.de [2018. 09. 20.].

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ ETL: *i. m.*, 33–34.

¹⁰⁸ WEBER: *i. m.*, 3–4.

elnök elképzelésében. Fennáll a valószínűsége, hogy Franciaország saját geostratégiai céljai megvalósításához használja fel a védelmi együttműködéseket, így a német hadiipar csak a francia hatalmi ambíciók ellátója, kiszolgálója lesz.¹⁰⁹

Az európai együttműködésekben, mint amilyen a francia–német KNDS, a részt vevő államoknak ki kell alakítaniuk egy közös fegyverexport-politikát, meg kell egyezniük, milyen szabályozással exportálnak, mivel e projektek fenntarthatósága érdekében a közös termékeket is exportálni kell majd, hiszen az európai piac továbbra is szűk.¹¹⁰ Habár a közös fegyverexport-szabályozás terén történtek már uniós lépések, a tagállamok azonban a gyakorlatban továbbra is saját biztonságpolitikai érdekeiknek megfelelően cselekszenek. 2013-ban az Európai Tanács kezdeményezése, hogy betiltsa az Egyiptomba irányuló fegyverszállításokat, Nagy-Britannia ellenállása miatt bukott meg, mivel Egyiptom Nagy-Britannia fontos ügyfele volt.¹¹¹ Nagy-Britanniának ugyanígy első számú célország Szaúd-Arábia, akkor is, ha az a jemeni konfliktusban aktívan részt vesz. Franciaország fegyverexport-politikáját még inkább meghatározza nemzeti identitása és globális szerepvállalási ambíciói, ennek megfelelően a politikai és társadalmi diskurzusban a fegyverexport-politika marginálisan jelenik meg, a társadalom és a politika részéről az etikai-morális kérdések nagyon minimálisan merülnek fel. Ezzel szemben a holland fegyverexport-politikát – hasonlóan a némethez – erősen áthatja a pacifizmus, a politikai vezetés szigorú exportellenőrzési politikát folytat, a holland társadalom és parlament aktívan részt vesz ennek alakításában.¹¹² A helyzetet jól érzékelteti, hogy a sajtóhírek szerint 2018 októberében a francia–német közös vadászgépfelvezési projekt, az FCAS tárgyalásai során nézeteltérés alakult ki a jövődő vadászgépek exportjának szabályozásáról. A francia fél szabadabb exportszabályokat kívánna alkalmazni: kérdéses, hogy ezt a német fél mennyire fogja elfogadni.¹¹³

Az európai vezető országok fegyverexport-politikái tehát nagyban különböznek egymástól, amiben a történelmi múlt, a nemzeti identitás, a külpolitikai szerepvállalás és a biztonságpercepció döntően meghatározó tényezők. Ebből következően egy európai közös fegyverexport-politika nehezen képzelhető el. Ehhez elengedhetetlen lenne az Európai Védelmi Unió létrehozása, amely legszorosabb védelmi integrációként képes lenne felülemelkedni a nemzeti korlátokon.

Összegzés

Ha történeti távlatból tekintünk az 1945 utáni német fegyverexport-politikára, láthatjuk, hogy jellemzői, irányai mindig is állandók voltak, ez alól nem kivétel az általunk vizsgált öt év sem. A szövetségi kormányok megalakulásukkor mindig szigorú, visszafogott és felelősségteljes fegyverexport-politika mellett foglaltak állást, e kérdésben konszenzus uralkodott

¹⁰⁹ Uo., 4.; A francia védelempolitikai ambíciókról bővebben lásd: NÁDUDVARI Anna: A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése, [online], *SVKK Elemzések*, 2018/12, 11–12. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2018. 11. 14.].

¹¹⁰ CLAUDIA MAJOR: A Franco-German Defense Deal for Europe, [online], Carnegie Endowment for International Peace, Europe, 2017. 05. 23. Forrás: carnegieeurope.eu [2018. 09. 24.].

¹¹¹ GREBE: Für eine Europäisierung... *i. m.*, 2.

¹¹² COPS-DUQUET-GOURDIN: *i. m.*, 58–59., 62., 65–66.

¹¹³ MATTHIAS GABAUER – GERALD TRAUFTTER: Frankreich droht Deutschland mit Ausstieg aus Kampfjet-Projekt, [online], 2018. 10. 26. Forrás: spiegel.de [2018. 12. 20.].

a német politikai pártok és a társadalom részéről egyaránt. E kijelentések azonban sokszor csak retorikai szinten maradtak, a gyakorlatban a kormányok a hadiipari befolyás alatt, kül- és biztonságpolitikai érdekekre hivatkozva a megígértnél szabadabb, kevésbé szigorú fegyverexport-politikát folytattak.¹¹⁴ A célszágok között mindig is szerepeltek olyanok, amelyek politikai berendezkedése, értékrendje nem volt összeegyeztethető a nyugati országok, köztük Németország (korábban az NSZK) által képviselt demokratikus, emberi jogokat tisztelő értékrenddel. A fegyverexportot a kormányok sokszor igyekeztek eltussolni (ahogy például Izrael esetében),¹¹⁵ azonban nem tudták elkerülni az ellenzék és a civil társadalom éles kritikáját. A német fegyverexport-politika mindenkori dinamikáját jól érzékelteti, hogy a szociáldemokrata Helmuth Schmidt 1981-ben kancellárként Leopard harckocsik és egyéb fegyverek exportjáról tárgyalt a szaúdi külügyminiszterrel, addig 2013-ban már visszafogott fegyverexport-politikát sürgetett.¹¹⁶ Ahogy a német kutató, Joachim Krause fogalmazott, a német fegyverexport-politikában nem történt alapvető paradigmaváltás.¹¹⁷

A német fegyverexport-ellenőrzés rendszere nemzetközi mércével mérve szigorúnak mondható. Az ellenőrzést az alaptörvény, két törvény és egy rendelet biztosítja nemzeti szinten. A transzparencia biztosított, e téren pozitív fejlemény, hogy a harmadik Merkel-kormányban köszönhetően az éves exportjelentések mellett már félévenkénti jelentések is megjelennek. Németország mint „civil hatalom” mindig is aktív, együttműködő tagja volt a hagyományos fegyverek korlátozásáról szóló nemzetközi egyezményeknek is. A jogi szabályozást kiegészítik a Politikai alapelvek, amelyek azonban több szempontból is kifogásolhatók. Elsősorban azért, mert nem nyújtanak egyértelmű iránymutatást a fegyverexport-engedélyezésekhez: egyaránt próbálják az emberi jogi és a kül- és biztonságpolitikai elveket érvényesíteni, azonban ezek a gyakorlatban nem mindig egyeztethetők össze. Ahhoz képest, hogy a *Politikai alapelvek* értelmében a harmadik országokba irányuló fegyverexport csak különleges helyzetekben lehetséges, ez az utóbbi években mégis egyre inkább rutinszerűvé vált.

Bár a fegyverexport-politika alapvető jellemzői nem változtak, az elmúlt években mégis korábban nem látott változások történtek. A legfontosabb, hogy egyrészt az egyedi fegyverexport-engedélyek értéke rohamosan megnőtt, 2015–2016-ban történelmi csúcst ért el. A másik fontos tendencia, hogy az EU- és NATO- (illetve NATO-val egyenrangú) országokon kívüli export még inkább megnőtt, valamint a célszágok között több olyan van, amelyek részben konfliktusokban vesznek részt, illetve aktív fegyverkezést folytatnak; közülük kiemelten a közel-keleti és észak-afrikai országok. A fegyverexport-politika tehát a korábbi évekhez képest lazult.

Vizsgálatunk szerint e változás két tényezőre vezethető vissza. Egyrészt megfigyelhető egy külpolitikai hangsúlyváltás: Németország külpolitikai szerepvállalása és biztonságfelfogása egyre határozottabb, magabiztosabb, a fegyverexportot mint eszközt pedig e szempontoknak megfelelően immár merészebben alkalmazza. A szövetségesek, regionális szereplők

¹¹⁴ BRZOSKA: Rüstungsexportpolitik, *i. m.*, 658.

¹¹⁵ SERR: *i. m.*

¹¹⁶ Altkanzler Schmidt fordert weniger Waffenexporte, [online], 2013. 11. 12. Forrás: spiegel.de [2018. 09. 25.]; Deutsche panzer nach Saudi-Arabien?, [online], 1981. 01. 05. Forrás: spiegel.de [2018. 09. 25.].

¹¹⁷ KRAUSE: Gibt es eine Merkel-Doktrin? *i. m.*

fegyverekkel, hadianyagokkal történő megerősítését az új német hivatalos dokumentumok is megemlítik, és ezt a német politika a gyakorlatban is alkalmazza. E koncepcióba illeszkedik az észak-afrikai és közel-keleti államokba irányuló fegyverexport. A másik tényező a hadiipar szerepe, amelynek a termelése egyre növekszik, versenyképességének megőrzése nemcsak a vállalatok, hanem a német kormány érdeke is. A német hadiipar a hazai és az európai piac szűkössége miatt exportra szorul. A lazuló fegyverexport-politika tehát két, egymással szorosan összefüggő szempontból magyarázható.

Végezetül az export kiváltására felmerül az európai védelmi piac élénkítése a védelmi integráció és a közös európai együttműködés által. Ezek az érvek azonban figyelmen kívül hagyják, hogy e lehetőségek az eltérő külpolitikai felfogás és gyakorlat miatt egyelőre korlátozottak, a politikai változások miatt pedig lassúak, nehézkesek.

A lazuló német fegyverexport-politika tendenciája az elkövetkező években is várhatóan folytatódni fog. A támadófegyverek exportja etikai és morális szempontból kétségkívül mindig kifogásolható lesz, ugyanakkor a politikán múlik, mennyire tudja meggyőzni a pacifista német társadalmat annak célszerűségéről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Tanács 2008/944/KKBP közös állásponja a katonai technológia és felszerelések kivitelének ellenőrzésére vonatkozó közös szabályok meghatározásáról, [online], 2008. 12. 08. Forrás: eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.]
- A Tanács 428/2009/EK rendelete a kettős felhasználású termékek kivitelére, transzferjére, brókertevékenységre és tranzitjára vonatkozó közösségi ellenőrzési rendszer kialakításáról, [online], 2009. 05. 05. Forrás: eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.]
- Algerien, [online], Länderportraits, Bonn International Center for Conversion, 12/2017. Forrás: ruestungsexport.info [2018. 09. 18.]
- Altkanzler Schmidt fordert weniger Waffenexporte, [online], 2013. 11. 12. Forrás: spiegel.de [2018. 09. 25.]
- ALTMAYER, Cyril: France to lead joint fighter jet program with Germany, [online], 2018. 06. 19. Forrás: reuters.com [2018. 09. 24.]
- Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. 2012/C 326/01, [online], 346. cikk. Forrás: eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.]
- Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2017. Rüstungsexportbericht 2017, [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin, 2017. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 05.]
- Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2010. Rüstungsexportbericht 2010, [online]. Forrás: waffenexporte.org [2018. 09. 09.]
- Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2013. Rüstungsexportbericht 2013, [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin, 2014. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 18.]
- BRÜGGMANN, Mathias: Katar wird größter Golf-Investor in Deutschland, [online], 2018. 09. 07. Forrás: handelsblatt.com [2018. 09. 18.]
- BRZOSKA, Michael: Rüstungsexportpolitik. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007.
- BRZOSKA, Michael: Debating the future of the German arms industry, again, [online], 2014. 11. 07. Forrás: sipri.org [2018. 09. 12.]
- BRZOSKA, Michael: Neoliberale Rüstungsexportpolitik? Markt und Staat im globalen Rüstungsmarkt, [online], Wissenschaft & Frieden, 2014/2. Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 19.]

- CAFIRO, Giorgio – WAGNER, Daniel: Germany's Arms Sales and the Middle East, [online], 2013. 08. 23. Forrás: huffingtonpost.com [2018. 09. 19.]
- CONRAD, Naomi: Germany's arms exports rise to 7,5 billion euros, [online], 2016. 02. 19. Forrás: dw.com [2018. 09. 12.]
- COPS, Diederik – DUQUET, Nils – GOURDIN, Gregory: Towards Europeanized arms export controls? Comparing control systems in EU Member States, [online], Flemish Peace Institute, Brussels, 2017. Forrás: vlaamsvredeinstituut.eu [2018. 09. 07.]
- Deutsche panzer nach Saudi-Arabien?, [online], 1981. 01. 05. Forrás: spiegel.de [2018. 09. 25.]
- Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. Die Bundesregierung 2016, [online]. Forrás: bundesregierung.de [2018. 09. 12.]
- DOLL, Nikolaus: Deutsche Industrie pocht auf Rüstungskontrolle durch EU, [online], 2017. 08. 10. Forrás: welt.de [2018. 09. 20.]
- DOLL, Nikolaus: Gabriels Rüstungsexport-Prüfer verärgern die Union, [online], 2016. 09. 20. Forrás: welt.de [2018. 09. 12.]
- EBBIGHAUSEN, Rodion: Deutsche Firmen profitieren von Korea-Konflikt, [online], 2017. 03. 30. Forrás: dw.com [2018. 09. 12.]
- EGERESI Zoltán: Merre tovább? A német–török kapcsolatok a 2017-es német választás után, [online], *SVKK Elemzések*, 2017/24. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2018. 11. 13.]
- ETL Alex: Európai védelmi ipar napjainkban, [online], *Szakmai Szemle*, 2017/2. Forrás: knbsz.gov.hu [2018. 09. 19.]
- FLEURANT, Aude – KUIMOVA, Alexandra – TIAN, Nan – WEZEMAN, Peter D. – WEZEMAN, Siemon T.: Trends in International Arms Transfers, 2017, [online], SIPRI, 2018. 03., 2. Forrás: sipri.org [2018. 09. 09.]
- FLEURANT, Aude – KUIMOVA, Alexandra – TIAN, Nan – WEZEMAN, Peter D. – WEZEMAN, Siemon T.: The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2016, [online], SIPRI, 2017. Forrás: sipri.org [2018. 09. 07.]
- Fragen und Antworten zu Rüstungsexporten, [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 08.]
- FUCHS, Richard A.: Das Panzer-Dilemma der Bundesregierung, [online], 2018. 01. 24. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.]
- GABAUER, Matthias – TRAUFFETTER, Gerald: Frankreich droht Deutschland mit Ausstieg aus Kampfjet-Projekt, [online], 2018. 10. 26. Forrás: spiegel.de [2018. 12. 20.]
- Gemeinsame Stellungnahme des Bundesverbandes der Deutschen Industrie e. V. [BDI] und des Bundesverbandes der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie e. V. [BDSV], [online], 2016. 10. 26. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 19.]
- GREBE, Jan: Für eine Europäisierung der Rüstungsexportkontrolle, [online], *Arbeitspapier Sicherheitspolitik*, Nr. 4/2018, Bundesakademie für Sicherheitspolitik. Forrás: baks.bund.de [2018. 09. 20.]
- GREBE, Jan: Kurzwechself? Deutsche Rüstungsexporte zwischen Transparenz und parlamentarischer Kontrolle, [online], *Aus Politik und Zeitgeschichte, Bundeszentrale für politische Bildung*, Vol. 64. 35–37/2014. Forrás: bpb.de [2018. 09. 07.]
- GREBE, Jan – ROSSNER, Sebastian: Parlamentarische Kontrolle und Transparenz von Rüstungsexporten, [online], Bonn International Center for Conversion, 2013, 13. Forrás: bicc.de [2018. 09. 05.]
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [GG], [online]. Forrás: buzer.de [2018. 09. 05.]
- HEGMANN, Gerhard: Rheinmetall träumt vom Comeback der Rüstung, [online], 2015. 03. 19. Forrás: welt.de [2018. 09. 19.]
- HETTYEY András: Ki az úr a házban? – A német külpolitikai döntéshozatal struktúrája, [online], *Európai Tükör*, 2017/1. Forrás: netk.uni-nke.hu [2018. 09. 05.]
- HETTYEY András: Különutas kezdeményezések: fordulat a német külpolitikában?, [online], *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2015/1, 46–64. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2018. 09. 04.]
- HETTYEY András: Németország Közel-Kelet politikája érdekek és értékek útvesztőjében, [online], *Hadtudományi Szemle*, 10. évf., 2017/4. Forrás: epa.oszk.hu [2018. 09. 18.]

- Indonesien, [online], Länderportraits, Bonn International Center for Conversion, 12/2017. Forrás: ruestungsexport.info [2018. 09. 19.]
- KRAUSE, Joachim: Deutschlands Rolle im internationalen Handel mit konventionellen Waffen und Rüstungsgütern: Sind wir die 'Waffenkammer der Welt?', [online], *SIRIUS – Zeitschrift für Strategische Analysen*, 2018/2. Forrás: degruyter.com [2018. 09. 04.]
- KRAUSE, Joachim: Gibt es eine Merkel-Doktrin?, [online], *Internationale Politik* 1, Januar/Februar 2013. Forrás: zeitschrift-ip.dgap.org [2018. 09. 18.]
- MAJOR, Claudia – MÖLLING, Christian: End the Silence Over Germany's Defense Industry, [online], Carnegie Endowment for International Peace, Europe, 2017. 11. 09. Forrás: carnegieeurope.eu [2018. 09. 20.]
- MAJOR, Claudia: A Franco-German Defense Deal for Europe, [online], Carnegie Endowment for International Peace, Europe, 2017. 05. 23. Forrás: carnegieeurope.eu [2018. 09. 24.]
- MAULL, Hans W.: Deutschland als Zivilmacht. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007.
- Merkel backs call to freeze arms exports to Saudi Arabia, [online], 2018. 10. 27. Forrás: politico.eu [2018. 11. 14.]
- Milliardenschwere deutsche Rüstungsexporte an Länder der Jemen-Kriegsallianz, [online], 2018. 02. 22. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.]
- Mitglieder. Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie, [online]. Forrás: bdsv.eu [2018. 09. 19.]
- MOLTMANN, Bernhard: Deutsche Rüstungsexportpolitik. Widersprüche und Chancen der Veränderung, [online], *Rüstungsexporte, Wissenschaft & Frieden*, 2012. Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 07.]
- MONATH, Arthur: Rüstungsexport ist rückläufig, [online], 2018. 01. 26. Forrás: tagesspiegel.de [2018. 09. 18.]
- Mozgásba lendül a német hadiipar, [online], 2014. 09. 06. Forrás: kitekinto.hu [2018. 09. 19.]
- MÖLLING, Christian: Für eine sicherheitspolitische Begründung deutscher Rüstungsexporte, [online], Stiftung Wissenschaft und Politik, November 2013. Forrás: swp-berlin.org [2018. 09. 19.]
- NÁDUDVARI Anna: A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése, [online], *SVKK Elemzések*, 2018/12. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2018. 11. 14.]
- Nem lelkész, hanem a haditechnika a török–amerikai viszály valódi oka, [online]. Forrás: kitekinto.hu [2018. 09. 05.]
- N. RÓZSA Erzsébet – PÉCZELI Anna szerk.: *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció*, Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2013.
- PAULY, Marcel – STEINMETZ, Vanessa: Deutschlands Geschäft mit dem Krieg, [online], 2018. 01. 25. Forrás: spiegel.de [2018. 09. 12.]
- Politische Grundsätze der Bundesregierung für den Export von Kriegswaffen und sonstigen Rüstungsgütern, [online]. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 07.]
- RON, James: Human Rights Watch: Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey, [online], 1995. 11. Forrás: hrw.org [2018. 10. 24.]
- Saudi-Arabien will keine deutschen Waffen mehr kaufen, [online], 2017. 04. 30. Forrás: zeit.de [2018. 09. 18.]
- Seehofer attackiert Gabriel wegen Rüstung, [online], 2014. 07. 27. Forrás: tagesspiegel.de [2018. 09. 12.]
- SERR, Marcel: Zur Geschichte der deutsch-israelischen Rüstungskooperation, [online], *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 6/2015. Forrás: bpb.de [2018. 09. 12.]
- Sicherheits- und Verteidigungspolitiches Meinungsbild in der Bundesrepublik Deutschland. Erste Ergebnisse der Bevölkerungsbefragung 2017, [online], Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr. Forrás: mgfa.de [2018. 11. 01.]
- SIPRI Yearbook summaries in English and other languages, [online]. Forrás: sipri.org [2019. 09. 09.]
- Strategiepapier der Bundesregierung zur Stärkung der Verteidigungsindustrie in Deutschland, [online], Die Bundesregierung, Berlin, 2015. 07. 08. Forrás: bdi.eu [2018. 09. 19.]
- THRALL, Trevor – DOMINEY, Caroline: Risky Business. The Role of Arms Sales in U.S. Foreign Policy, [online], Cato Institute, 2018. 03. 13. Forrás: object.cato.org [2018. 09. 19.]
- Union fordert deutsche Waffen für Saudi-Arabien, [online], 2015. 03. 07. Forrás: faz.net [2018. 09. 12.]

- WEBER, Joachim: Rolle rückwärts beim Export?, [online], *Arbeitspapier Sicherheitspolitik*, Nr. 12/2018, Bundesakademie für Sicherheitspolitik. Forrás: baks.bund.de [2018. 09. 19.]
- Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr, [online], Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 2016. Forrás: bmvg.de [2018. 09. 19.]
- WERKHÄUSER, Nina: Waffengeschäfte versus Menschenrechte, [online], 2018. 02. 22. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.];
- WULF, Herbert: Waffenhandel außer Kontrolle?, [online], *Wissenschaft & Frieden*, 2012/4, Rüstung – Forschung und Industrie. Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 18.]